

ARADUL

CULTURAL

PERIODIC AL INSPECTORATULUI PENTRU CULTURĂ AL JUDEȚULUI ARAD

ARAD
ANUL III, NR. 1/1996

Periodic editat de
MINISTERUL CULTURII
prin Inspectoratul
pentru cultură al județului Arad
ISSN - 1223 - 4834

Copertă I
Ștefan Tenețchi -
"Sfântul Mucenic Gheorghe" -
1775 - ulei pe lemn. Provine de la
Biseria ortodoxă română din Miniș
(jud. Arad)

Coperta III
Mihai Veliciu (1846 - 1921) -
figură proeminentă a
Memorandismului românesc

Colectivul redacțional:
prof. Augustin Mureșan (redactor șef);
Liviu Gornic, Petru Gherman,
Cătălin Ionuțș (secretariat
și machetare)

Redacția și administrația:
B-dul Revoluției nr. 103
telefon/fax 280982

Tehnoredactare
computerizată,
tipar

TRINOM S.R.L. ARAD

Str. I.R. Șirianu nr. 29
telefon 224710; telefon/fax 281707

SUMAR

- Sentimentul onoarei ca expresie
finală a moralei individuale de Gustave Le Bon
Traducere de prof. Ion Fărcaș pag. 1
- Eminescu, Nepământean de frumos ...,
Eminescu la Blaj, versuri de
Nicolae Nicoară-Horia pag. 3
- Un mecena al culturii românești - Vasile Stroescu
Victor Petru Cațavei pag. 4
- Biblioteci pedagogice arădene între 1870-1914
Dan Lăzărescu pag. 8
- Tradiția corală a Văii Mureșului, Corul din Săvârșin
Prof. Septimius Păcurariu pag. 12
- Cea mai veche clădire de teatru și cinematograful din țară
Iosif Sârbuț pag. 14
- O carte puțin cunoscută despre Columna lui Traian
Ioan Popovici pag. 19
- Isaia Tolan (1899-1953) - figură arădeană în viața
culturală românească
Călin Tolan pag. 25
- Precizări la materialul publicat sub titlul
"O biografie exemplară: Isaia Tolan" (în viziunea
publicistului Ion Pogana)
Călin Tolan pag. 30
- Despre pecetea mare a Lipovei din secolul al XV-lea
Prof. Augustin Mureșan pag. 31
- Arhivele arădene - suport al cercetării istorice
Mircea Timbus pag. 33
- O descoperire arheologică uitată
Liviu Mărghitan pag. 36
- Lupta lui Mihai Viteazul de la Călugăreni (1595),
consemnată într-un document al vremii
Prof. dr. Iulian Negrilă pag. 43
- O scrisoare a Comitetului Național Român
din Sibiu către Avram Iancu
Dan Demșea pag. 45
- Expoziție de pictură la sala Dalles
Ligia Badea pag. 48
- Expoziție de iconografie bizantină "ARTĂ ȘI CREDINȚĂ"
Ecaterina Nan pag. 49
- Gheorghe Luchescu: "Lugojul - vatră a unității naționale",
Editura Europa Nova, București, 1994
Liviu Mărghitan pag. 50

*Sentimentul onoarei ca
expresie finală a moralei individuale
de Gustave Le Bon*

Oricare ar fi factorii moralei individuale, expresia ei finală se redă foarte clar prin ceea ce s-a convenit să se numească sentimentul onoarei.

Acesta se poate defini drept o nevoie de demnitate personală care ne determină să evităm anumite fapte și să săvârșim altele, chiar contrare intereselor noastre, cu unicul scop de a menține stima proprie și pe aceea a semenilor noștri.

Una dintre caracteristicile faptelor săvârșite în numele onoarei este de a rămâne, cel mai adesea, independente de prescripțiile legii. Sentimentul onoarei este menținut exclusiv prin constrângere morală. Statornicit la oameni, el devine cu mult mai puternic decât amenințările legilor. În materie de onoare se poate într-adevăr vorbi despre imperativ categoric.

Opinia constituie un suport apreciabil al onoarei, ea putând fi atât de puternică, încât ne poate determina să acționăm în afara oricărei speranțe de a fi aprobați și chiar atunci când fapta săvârșită va fi cu siguranță ignorată.

Sentimentul onoarei variază mult de la un popor la altul. În timp ce, de exemplu, la japonezi onoarea militară este foarte dezvoltată iar onoarea comercială mai puțin, la chinezi se observă contrariul. Onoarea comercială este atât de puternică la aceștia din urmă, încât bancherii americani, cu toate că sunt foarte suspicioși, împrumută bani fără nici o garanție, siguri fiind că dacă cel care a împrumutat moare înainte de scadență, familia lui ori la nevoie prietenii săi vor rambursa suma datorată.

Sentimentul onoarei, foarte dezvoltat la un popor, este suficient să-i creeze o morală infailibilă. Japonia ne furnizează un excelent exemplu. Iată cum definește profesorul Kaneto "Bushido", un adevărat cod moral al Japoniei:

"Bushido nu propovăduie nici o revelație de dincolo și nu se mândrește cu nici un fondator. Sancțiunea supremă rezidă într-un sentiment înnăscut de rușine pentru tot ce este rău și de onoare pentru tot ce este bine. Prima noastră obligație este de a fi stăpâni pe noi înșine. Conștiința este singurul criteriu al binelui sau răului. Curajul este virtutea supremă. Îndrăzneala și răbdarea sunt îndatoriri ale omului. Rectitudinea sau justiția este inseparabilă de adevăratul curaj iar bunăvoința este atributul care pune pecetea unui spirit nobil".

O astfel de definiție n-ar fi nicidecum de ajuns să demonstreze forța acestui cod.

Ea este atât de mare, încât indivizii care cred că onoarea lor a fost atinsă, chiar dacă ei nu au nici o vină, nu ezită să se sinucidă. Am auzit niște japonezi susținând, cu toate că sunt foarte civilizați, că șeful unei corbii comerciale, capturat de către un cuirasat, ar fi dezonorat dacă nu s-ar sinucide.

Onoarea pe care am văzut-o transformându-se o dată cu popoarele, variază de asemenea după clase, caste și profesii. Soldatul, magistratul, bancherul, medicul au fiecare onoarea lor specială, pe care aceștia n-ar îndrăzni s-o încalce. Mulți indivizi n-au altă morală decât onoarea grupului din care fac parte.

Dacă de la aceste generalități ar trebui să coborâm la cazuri particulare, abia ar ajunge o carte voluminoasă. Ghidurile clasice de teologie morală care servesc de regulă clerului, cum este cel al sfântului Alphonse de Liguori, constituie culegeri cuprinzătoare. De altfel, aici este vorba numai de acele subtilități devenite celebre prin faimoasele "Provinciale" ale lui Pascal. Ele nu prezintă câtuși de puțin interes decât pentru duhovnicii însărcinați să tempereze scrupulele maladive ale bătrânelor bigote.

Acești cazuiști folosesc de altfel metode de raționament într-adevăr cu totul speciale.

"Teologii disting, scrie domnul Bayet, tutiorismul absolut sau rigorismul, care impune ca o opinie să fie absolut sigură pentru a avea dreptul s-o adoptăm; laxismul, care se mulțumește ca ea să fie puțin probabilă; tutiorismul temperat, care pretinde ca ea să fie foarte probabilă; probabilismul, care vrea ca ea să fie mai probabilă decât opinia contrară; echiprobabilismul, care vrea ca ea să fie tot așa de probabilă și probabilismul simplu, care pretinde numai ca ea să fie cu adevărat și temeinic probabilă chiar dacă ar fi mai puțin probabilă decât opinia contrară. Sfântul Alphonse este probabilist sau echiprobabilist. "Teologia de la Clermont" este probabilistă. Ea admite că în caz de conflict se poate urma opinia mai puțin sigură.

Astfel de citate ar fi suficiente să se demonstreze că morala fondată pe teologie nu este cu mult mai solidă decât cea edificată pe rațiune. Morala nu este constituită, o repet încă, decât atunci când a devenit involuntară și în consecință instinctivă, ea situându-se în afara sferei raționamentului. Numai atunci ea se pune ușor în practică.

Traducere de prof. Ion Fărcaș

(Gustave Le Bon, "La vie de vérités", Paris, Ernest Flammarion, 1917.)

EMINESCU

De-un veac modelăm între palmele
Limbii Române
statuia firească a Numelui Tău,
niciodată deplină
după puterile noastre,
Pe-aici trecură pașii
purtându-ți trupul de aer,
zeiesc,
mistuitorul tău trup-
E M I N E S C U !
Cine nu-și aduce aminte de El?
Prea tânăr mercur,
prea neștiind să-nvețe
a muri
vreodată!
Sfioasă alunecă luna
pe urmele tale,
ea, cea de atunci și de-acuma,
pe de rost recitindu-ți
nesfârșitul Poem.
Teii arzând
în neliniștea lor ancestrală
iluminează auzul-
cum dureroasă se frânge
nemarginea Mării
din Ultimul Dor ...
Ziua Ta-
E M I N E S C U
fie
Ziua Națională
a Poeziei Române!
Numelui tău, - unic și irepetabil -
candelă de suflet
iluminându-ne carnea cuvântului.
Numai pe Tine
Avându-te
noi suntem
ACASĂ
în
Patria Limbii Române.

NEPĂMÂNTEAN DE FRUMOS ...

În tot și-n toate
nepământean de frumos
tu ai fost
și
rămâi -
Eminescu.
După amfora chipului tău
și acum însetează
ochii veronicelor noastre ...
Dumnezeul geniului
te-a sorbit din popor -
Sieși
redându-te.
Ferice, dar
de poporul
geniului
Tău!

EMINESCU LA BLAJ

Deasupra Blajului, pe Hulă
E Teiul sfânt foșnind poeme,
Din umbra lui îngemănată
Același ochi de fluier geme.

Ce mândru glăsuia Poetul,
Si-acuma parc-ar vrea să zică
Din lumea lui fără pereche-
"Mi-e dor de tine, Romă Mică!"

Purtând credința celor mulți
În steaua altui calendar,
Geniu pustiu trecea prin Munți
Cu tot amarul sub șerpar.

Iar celălalt venea anume
Dinspre Moldova ca un mit
Și parcă cineva îmi spune,
Cei doi de mult s-au întâlnit ...

Deasupra Blajului veghează
Același fluier în lumină,
Luceferi lunecând pe-o rază
În umbra Teiului se-nchină.

Un mecena al culturii românești -

VASILE STROESCU (1845-1926)

Complexitatea societății în care trăim la acest sfârșit de secol XX ne face uneori să uităm că avem datoria de suflet să ne cinstim înaintașii, care au luptat pentru apărarea ființei neamului și care au făurit civilizația românească actuală. Astfel, a trecut neobservată împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Vasile Stroescu, omul cu o inimă atât de generoasă, cum în istoria culturii noastre nu s-a pomenit alta.

Vasile Stroescu s-a născut în Tinutul Hotinului din Basarabia, la 11 noiembrie 1845, într-o familie de boieri români prezenți în istoria Moldovei din secolul al XVI-lea. Tatăl său, Gheorghe Stroescu, membru al cercului nobilimii din gubernia Odessa, poseda o întinsă moșie la Trinca Hotinului, fiind vestit pentru calitățile sale de bun gospodar. Acestea i-au permis să-și asigure o situație materială înfloritoare, de care a profitat pentru a-și educa cu grijă fiul, dar și pentru a susține, pe cât i-au permis autoritățile, biserica și școala românească, supuse în Basarabia anexată de Rusia la un adevărat proces de lichidare.¹

Vasile Stroescu și-a făcut studiile gimnaziale și liceale la Chișinău și Odessa, unde exista încă o puternică comunitatea românească. A continuat apoi să studieze la Universitățile din Moscova, Petrograd și Berlin, însușindu-și solide cunoștințe, îndeosebi din domeniul economiei. După absolvire, a vizitat numeroase state sau colonii din Europa, Africa și America, acumulând noi cunoștințe. Printre acestea s-a situat cunoașterea limbilor engleză, franceză și italiană.

Reîntors în Basarabia, Vasile Stroescu s-a dovedit un gospodar desăvârșit. Considerabila avere părintească și-a sporit-o printr-o administrare competentă și eficientă. Pe moșiile sale a organizat, mai cu seamă, mari crescătorii de animale. Curând, caii săi au ajuns să fie cei mai căutați de uriașa cavalerie rusească. Vitele și porcii luau calea Germaniei în trenuri întregi. Oile îi dădeau brânzeturi, lână și piei de astrahan vestite în tot sudul Rusiei și în țările învecinate. Fructele și vinurile se desfăceau pe piețele Moscovei și Petrogradului. Astfel, a acumulat o avere imensă pentru acel timp, de care au profitat și țăranii de pe moșiile sale, organizați în cooperative de producție și consum, după modelul elvețian.²

Vasile Stroescu a căutat, la începutul activității sale filantropice, să-i ajute pe românii dintre Prut și Nistru, fără să reușească, datorită piedicilor puse de obțuza administrație rusească. S-a îndreptat apoi spre România, cutreierând-o în lung și în lat și împărțind donații generoase. Printre acestea s-au numărat: construirea a 30 de școli primare în Moldova, oferirea a peste jumătate de milion lei pentru construcția unei catedrale mărețe la București, transferați ulterior administrației Casei Școalelor, sprijinirea Academiei Române pentru achiziționarea unor fonduri valoroase și editarea unor lucrări fundamentale pentru cultura românească, acordarea unor subvenții bibliotecilor publice.³

Pe românii din Transilvania, pe care a ajuns să-i considere "cea mai viguroasă parte a

poporului român”, Vasile Stroescu i-a cunoaște mai întâi din cărțile lui Ioan Slavici, pentru care avea o mare admirație. Apoi, Slavici l-a îndemnat să viziteze Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul oraș cu oraș și sat cu sat. Călătorind nepretențios, înscriindu-se în hoteluri cu nume anonime, cum a fost “Vasile Vasilievici din Lemberg”, Vasile Stroescu a ajuns să-i cunoască pe români cum nu-i cunoștea altul. Caracterul său rezervat, de o excesivă modestie, l-a făcut să-și facă puțini, dar valoroși prieteni. Printre aceștia s-au numărat: mitropolitul Ioan Mețianu, dr. Elie Miron Cristea, dr. Ilarion Pușcariu, dr. Lazăr Iacob, Nicolae Ivan, Onisifor Ghibu, Alexandru și Eugeniu Mocioni. Cele mai strânse relații le-a avut cu Partenie Cosma, directorul Băncii “Albina” din Sibiu, cea mai puternică instituție de credit românesc din Transilvania. Cei doi se întâlneau în fiecare vară la băile de la Olănești, stabilind modalitățile de utilizare a sumelor importante depuse la Banca “Albina”.⁴

Vasile Stroescu a sprijinit, în primul rând, școlile românești, lovite în existența lor de draconica lege inițiată de Apponyi Albert, în februarie 1907. Începutul l-a făcut cu răspunsul la “Apelul la jertfă pentru întreținerea școalelor sătești”, lansat de Consistoriul unit de la Blaj. Vasile Stroescu a donat suma de o sută de mii coroane. La 30 martie 1910, el s-a adresat mitropolitului ortodox Ioan Mețianu, solicitându-i să indice necesitățile românilor ortodocși și fondul în care să fie concentrate viitoarele donații, “ca să fie un înțeles și o programă în conducerea trebilor”.

Primind răspunsul satisfăcător al mitropolitului, Vasile Stroescu îi scria: “M-am decis să dau ajutor românilor ortodocși, la Fondul lor cultural din Sibiu. Într-acest scop donez: a) capitalul meu depus la Banca Imperială din Berlin, în bonuri de 3%, în suma de 165.000 mărci germane, cu procentul ce se vine până la 1 aprilie, 1206 mărci, care fac, după cursul de azi - cum se vede din socoteala alăturată - 166.210 coroane; b) 104 obligațiuni de câte 500 fr. a 5% a Statului bulgar din 1904, depuse la Comptoir National d'Escompte de Paris ..., care fac 52.000 franci,

plus procentul până la 1 aprilie, 1083 fr., după cursul de azi, aproximativ 50.555 coroane. În total donez 216.765 coroane. Din suma asta, 200.000 coroane se dau strict după Apelul I.P.S. voastre pentru înființarea și susținerea școalelor sătești ortodoxe din Transilvania și Ungaria, iar 16 mii și cât va mai prisosi după schimb pentru înființarea de cantine școlare, pe lângă școalele sătești, dintr-aceleași localități, ca să deie la copiii săraci hrană, straie, cărți, hârtie.” Era o donație generoasă, făcută după cum observa el însuși, nu pentru “vecinica mea pomenire”, ci pentru a răspunde “la nevoile existente”. Pe bună dreptate, Ion Bulei observa că Vasile Stroescu nu crea un fond neatacabil din care să se cheltuiască procente, cum era Fondul Emanoil Clojdu, ci rezolva direct cele mai stringente necesități.⁵

O donație importantă a făcut-o Vasile Stroescu “Reuniunii Femeilor Române Arădene”. Înființată în anul 1884 și condusă de Hermina Popovici-Desseanu, Letiția Oncu, Sofia Beleş și Adriana Ispravnic, reuniunea devenise o prezență culturală deosebit de activă în viața publică arădeană. Cu fonduri adunate din donații, Reuniunea a deschis, la 1 octombrie 1890, Școala civilă de fete. Autoritățile ungare nu au acordat școlii dreptul de funcționare, cerând să i se asigure un caracter confesional. De aceea, școala a trecut sub oblăduirea Consistoriului Episcopiei Aradului, salvându-și astfel caracterul românesc.⁶

Școala civilă de fete din Arad a funcționat timp de nouă ani în localuri necorespunzătoare. Hotărâtă să construiască un local modern, Reuniunea s-a adresat pentru sprijin atât Episcopiei Ortodoxe a Aradului, cât și lui Vasile Stroescu. În ședința din 16 mai 1910, președinta Letiția Oncu anunța că: “La acresa d-sale trimisă marelui mecenat al neamului nostru d. Vasile Stroescu în Davos, generosul binefăcător a răspuns trimițând 100.000 coroane pe seama fondului de zidire a școalei de fete din Arad... Adânc impresionat, comitetul ia la cunoștință cu profund sentiment de recunoștință mărinimia neîntrecutului binefăcător al neamului și decide a-i trimite o călduroasă adresă de mulțumită, al cărei text se stabilește și

se iscăleşte de toate membrele din comitet, hotărăşte apoi ca şcoala ce se va ridica drept semn de eternă recunoştinţă să poarte numele de Scoala superioară de fete din Arad - Vasile Stroescu şi să-l roage pe mărinimosul donator a-şi da învoire la aceasta ca şcoala să-i poarte binecuvântatul nume.”⁷

Clădirea monumentală a Şcolii civile de fete din Arad s-a ridicat în anii 1911-1912, pe terenul oferit de Episcopia Ortodoxă a Aradului, situat pe strada Eminescu, lângă reşedinţa episcopală. Clădirea este realizată în stilul neoromânesc, având elementele arhitecturale de factură brâncovenească, tratate în maniera anilor 1900. Astfel, datorită generozităţii lui Vasile Stroescu, Aradul a dobândit un edificiu de mare valoare, care însă nu i-a purtat niciodată numele datorită modestiei sale deosebite.

Întreaga mişcare naţională şi culturală românească premergătoare Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, datorează însă mult mai mult lui Vasile Stroescu. Semnificativă este relatarea lui Sextil Puşcariu: “Într-o bună zi citirăm în ziare că un boier basarabean oferea Asociaţiunii de la Sibiu o sumă a cărei mărime n-aş putea-o numi exact din memorie, dar care era cam de 1.000.000 coroane, ceva fantastic pe acele vremi. În curând urmară alte daruri şi în Ardeal nu era aproape biserică care să nu fi primit de la Stroescu ajutorul cerut. Această mărinimie era atât de mare şi neobişnuită, încât lumea căuta să-şi explice în fel şi chip.”⁸

Interesantă este şi relatarea privind serbările jubiliare ale Societăţii “Petru Maior”, din anul 1912, care consemnează: “Un gest de o discreţie neobişnuită în lumea de la noi pune într-o lumină simpatică sufletul distins al mecenatului Vasile Stroescu. Zilele trecute generosul nostru binefăcător a fost la Budapesta şi a luat parte la serbările jubiliare ale societăţii Petru Maior. Nimeni însă n-a putut descoperi prezenţa mărinimosului bărbat, care dintr-un colţişor modest a privit întreaga desfăşurare a jubileului. Din ungherul lui a judecat cele văzute, s-a tras frumuşel la o parte în faţa iluștritaților prezente şi, după plecare, a trimis, pe seama societăţii, douăsprezece mii de coroane,

însoțite de cuvinte calde, îndrumate de dragoste nefățărită și simplă ... Când cineva l-a întrebat odată, de ce nu dă prilej lumii de la noi să-i mulțumească pentru nenumăratele daruri, de ce nu vine pe aici să-i vadă pe ai noștri, domnul Stroescu a zâmbit cu bunăvoință: <<Eu mă feresc ... Toată viața m-am temut de scandal...>>”⁹

Indiscutabil, Onisifor Ghibu a fost omul care l-a admirat, dar și l-a înțeles cel mai bine pe Vasile Stroescu. Trecând în revistă marile sale danii, Onisifor Ghibu scria: “Cu o simplitate și o modestie pe care ar trebui să o ia cât mai mulți inși ca exemplu, dsa. a ținut ca să nu se facă nici un zgomot în jurul daniilor sale, care i s-au părut datorii de la sine înțelese, necerând de la nimeni socoteală despre felul întrebuințării banilor și neimputând nimănui cum are să-i întrebuințeze. Gândul dsale era să se facă cu acest neînsemnat prinos ceea ce reclamă trebuințele culturale ale celor mulți și neajutorați, să se ajute școlile primare mai ales, căci fără acestea nu se putea crește o țărâtime luminată. Că toate acestea se fac prin banii dați de cutare om, aceasta n-are nici o importanță, ba e chiar ceva anormal ca acel lucru de la sine înțeles să fie trâmbițat în lumea largă ca ceva extraordinar.

Prin această înaltă concepție a datoriei, d.Stroescu ne apare într-o îndoită strălucire. Răspunsul pe care dsa. l-a dat Ligii Culturale, care l-a ales membru de onoare al ei, va rămâne între cele mai mari vorbe care s-au rostit vreodată de către oamenii noștri mari. O faptă odată simplă și de la sine înțeleasă stârnește azi atât zgomot și admirație, zice dsa. Ce s-a ales de urmașii acelora care și-au dat întreaga lor avere pentru obște și pentru neam?...

Mulți și-au lăsat averea nu de dragul ajutorului pe care-l dă aceasta afacerilor obștești, ci de dragul amorului lor propriu; ei vroiau să-și eternizeze numele lor. În aceasta constă superioritatea faptei d-lui Stroescu, despre care lumea românească știe și azi atât de puține amănunte. E cu totul caracteristică aproape deplina tăcere a d-sale, precum și faptul că la rugămintea Reuniunii Femeilor Române din Arad, de a permite

ca școala de fete de acolo, care a primit un dar de o sută de mii coroane, să poarte numele de <<Școala V.Stroescu>>, d-sa n-a dat nici un răspuns. Tot astfel n-a răspuns nici Academiei Române, care l-a ales membru de onoare al ei, și aceasta desigur că nu poate fi privită ca o ignorare din partea d-lui Stroescu, ci ca o concepție, la noi cam unică în felul ei, despre viață și datorie.”¹⁰

Viața i-a rezervat lui Vasile Stroescu mari înfăptuiri și împlinirea visurilor sale. El a ajuns să participe la etapa finală a făuririi statului național unitar român. În iarna anilor 1917-1918, Vasile Stroescu a fost ales președintele Sfatului Țării de la Chișinău, care a hotărât unirea Basarabiei sale natale cu România. Apoi, după unirea Bucovinei, Transilvaniei, Banatului, Crișanei și

Maramureșului cu țara, Vasile Stroescu a ajuns președintele de vârstă al întâiului Parlament al României Mari.

Vasile Stroescu a încetat din viață la 13 aprilie 1926. Guvernul și Parlamentul țării i-au organizat funeralii naționale, cu participarea directă a primului ministru Ion I.C.Brătianu. Vorbind în fața Parlamentului, Ion I.C.Brătianu aprecia astfel viața și activitatea celui care a fost binefăcătorul neamului său: “Vasile Stroescu, om distins și modest, a făcut pentru neamul românesc mai mult decât orice om politic. El și-a pus viața și averea la temelia operei înălțării României Mari.”¹¹

Victor Petru Cațavei

NOTE

- 1) Vasile Prisăcaru, “**Familii boierești din vechea Basarabie**”, Ed.”Unirea”, Chișinău, 1926, p.14;
- 2) Vasile Prisăcaru, Op.cit., p.17-18; Ion Bulei, “**Atunci când veacul se năștea ... Lumea românească 1900-1908**”, Ed.Eminescu, București, 1990, p.240-243;
- 3) Ion Bulei, Op.cit., p.241;
- 4) I.Russu-Sirianu, “**Oameni de astăzi**” - Manuscris în curs de apariție; “Luceafărul”, nr.9-10/1906, p.204-207;
- 5) Ion Bulei, Op.cit., p.241-242;

- 6) “**Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă.**”, Arad, 1989, p.220-221;
- 7) Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului. Fond documente, nr.7/1910. “Proces verbal al Comitetului Reuniunii Femeilor Române”.
- 8) Sextil Pușcariu, “**Memorii**”, București, 1978, p.760;
- 9) “**Un suflet discret**”, În “**Luceafărul**”, nr.20/1912, p.375-376;
- 10) Onisifor Ghibu, “**Scrisori din Ardeal**”, În “**Viața Românească**”, a 1 V. nr.6/1910, p.385-394;
- 11) Ioan Lupaș, “**Discursuri memorabile**”, Arad, 1931, p.41-42.

Biblioteci pedagogice arădene

între 1870 - 1914

In perioada 1870-1914, Reuniunea învățătorilor români din Arad a desfășurat o intensă activitate de ridicare a nivelului de cunoștințe profesionale a membrilor săi, urmărind, printre altele, limitarea efectelor de deznaționalizare, propuse drept scop și al școlii de către guvernarea timpului. În această acțiune o importantă funcție a avut circulația cărții prin rețeaua bibliotecilor depinzând direct de această organizație profesională arădeană.

Bibliotecile Reuniunii erau răspândite pe întregul teritoriu al județului, fiind extrem de accesibile tuturor învățătorilor. În rapoartele generale de activitate prezentate adunărilor generale ale Reuniunii, bibliotecarii au inclus cu regularitate date asupra fiecărei biblioteci a despărțămintelor, oferind relatări extrem de interesante asupra lecturii și orizonturilor de preocupări ale membrilor Reuniunii. Raportul bibliotecarului Florin Cioară, prezentat la Curtici în august 1904 menționează că biblioteca centrală din Arad avea la data raporturilor 270 titluri grupate tematic astfel: 14 titluri în 22 exemplare carte bisericească, cartea de uz școlar, metodică, pedagogică, însumează 129 titluri în 148 de exemplare, cartea de știință, literatură, este reprezentată prin 127 titluri în 327 exemplare. Bibliotecile din despărțăminte, uneori modeste, au totuși un inventar care reține atenția. La Arad, separat de biblioteca centrală, despărțământul poseda un fond de 51 titluri în 56 exemplare. La Șiria se aflau 30 titluri în tot atâtea exemplare, Radna poseda 101 titluri în 102

exemplare, Chișineu-Criș poseda 95 titluri, Ineu avea 23 titluri în 31 de exemplare. La Buteni se aflau 162 titluri în 179 exemplare, la care se adăuga o mică colecție numismatică de 25 monede vechi, 4 bucăți flori de mină, totul donat de învățători și însemnând un început de activitate expozițională. Biblioteca din Hălmagiu, cu cele 236 titluri, era a doua ca importanță. Reuniunea avea la dispoziție la acea dată un total de 968 titluri, o estimare valorică fiind dificilă din cauza absenței prețului la unele despărțăminte. Făcând o comparație cu anii 1890-1900, la data raportului se constată o creștere de 222 titluri la începutul perioadei pentru a se ajunge la un total de 961 titluri în 1.173 exemplare în 1900, considerat un frumos succes. Raportul acesta a fost foarte important, propunând pentru toate bibliotecile o evidență tipizată, bazată pe o descriere destul de amănunțită, impunându-se și crearea unui catalog alfabetic în mai multe exemplare, care, difuzat în toate despărțămintele, ar facilita schimbul de cărți. Bibliotecarul raportor, Florian Cioară, a realizat un astfel de catalog al bibliotecii centrale.¹ La lucrările Reuniunii, desfășurate la Șiria, au fost prezentate și alte date suplimentare: comisia organizatoare a propus în raport, în scopul unificării terminologiei administrative și pedagogice, să se achiziționeze din România manuale adecvate, cu ajutorul cărora să se alcătuiască o broșură de uz general, de difuzat în toate școlile "căci unitatea de limbă necesită unitatea de cultură"². Avându-se în vedere oferta de cumpărare a bibliotecii învățătorului Ioan

Popovici din Apatia, comisia a propus adunării generale să i se acorde permisiunea de a proceda la achiziționarea titlurilor interesante, urmând ca ulterior să se raporteze totul în plen.³ În sfârșit, comisia organizatoare, compusă din Dumitru Boar, președinte, Gh.Petrescu, notar (secretar) și Traian Givulescu, membru, semnala prezența în august la Șiria a 168 membri din totalul de 246. Propunerea bibliotecarului Florian Cioară de a se numi doar bibliotecari, nu și bibliotecare, s-a supus votului adunării care a respins-o, recunoscându-se dreptul femeilor de a fi alese. Este de reținut și recomandarea de a se realiza biblioteci sătești, parohiale, prin obținerea unor sume de la primăriile comunale. Această idee, exprimând o necesitate reală, va fi în repetate rânduri adusă în discuție, dar opoziția autorităților vremii nu a permis finalizarea.⁴

La sesiunea următoare, făcându-se prezentarea inventarului bibliotecilor, parțial pe anul 1905, sunt aflate 1.017 titluri în 1.274 exemplare, deci un spor de 49 de titluri. Repartizarea pe despărțăminte era următoarea: în cea centrală sunt 270 titluri în 497 exemplare, la Arad sunt 84 titluri, la Chișineu-Criș sunt 95 titluri, la Șiria sunt 31 titluri, la Ineu 26, la Buteni 167 titluri 185 exemplare, între timp deschizându-se și colțul muzeistic. Se simțea nevoia unui regulament unitar de funcționare pentru toate bibliotecile și s-a reactivat propunerea referitoare la bibliotecile populare.⁵ Învățătorul Dimitrie Popovici din Cuvin a arătat că după absolvirea școlii, țăranii nu mai citesc din cauza absenței cărților, producându-se recăderea în analfabetism. Cartea ar fi un instrument de cultivare a conștiinței țăranilor, fiind indispensabilă progresului în toate sectoarele vieții. Poate involuntar Dimitrie Popovici a indicat cauzele refuzului statului în această direcție.⁶

Un regulament provizoriu și-a făcut apariția câțva timp mai târziu ca parte integrantă a regulamentului pentru treburile interne ale despărțămintelor. Bibliotecarii activau gratuit, alegerea lor făcându-se "cu votare pe față" odată la 3 ani. Agendele (îndatoririle) erau să poarte de

grijă inventarului, înregistrând toate cărțile, broșurile și periodicele procurate, să facă propuneri pentru procurarea de opere pedagogice, să raporteze fiecărei adunări asupra stării, activității bibliotecii.⁷

La sfârșitul anului bibliotecarul Vasile D.Ilișu a prezentat situația cărților din biblioteca centrală, din totalul de 259 titluri 14 fiind bisericesti, 122 școlare și pedagogice iar 123 beletristice.⁸

Adunarea generală din Pecica, de miercuri - joi, 16/29, 17/30 august 1906 a luat cunoștință de alte date. Pe întregul an 1905 bibliotecile au ajuns la 1.070 titluri în 1.332 exemplare, cu un spor de 53 titluri în 58 exemplare. 270 titluri în 497 exemplare se aflau în biblioteca centrală, restul de 800 fiind în inventarul despărțămintelor.⁹ Un regulament complet, bine întocmit, o dezvoltare judicioasă a celui provizoriu, a fost pus acum în aplicare. Catalogul alfabetic a devenit obligatoriu, s-a tipizat rubricația registrelor pentru cărțile de împrumut. Au fost stabilite modalități de procurare a noilor titluri și a fost introdus pentru prima dată împrumutul prin poștă la cerere a nu mai mult de două titluri pe termen de o lună. Regulamentul a fost întocmit de Iosif Moldovan și Dimitrie Popovici.¹⁰

În problema bibliotecilor sătești apar în raportul general pe anul 1905-1906, anumite date noi. La 18 nov. 1905 Consistoriul ortodox român din Arad, prin adresa nr.4580/1905 și-a însușit ideea și a cerut un raport special în care să se prevadă modalitățile practice de realizare a acestor biblioteci, administrarea și dezvoltarea lor viitoare.¹¹ Raportul bibliotecarului pe o parte a anului 1905 preciza că din cele 1.070 titluri în 1332 exemplare, 270 titluri în 497 volume s-au aflat în secția centrală, în cea din Arad s-au aflat 89 exemplare, la Chișineu-Criș 138 titluri, la Șiria 31 titluri, la Ineu 29 titluri, la Buteni 167 titluri în 187 exemplare, la Radna 110, la Hălmagiu 236 titluri. Raportul asupra situației pe primele trei trimestre a constatat o sporire a numărului de titluri la 1.096 dar o scădere a numărului de volume la 1.248, datorită situației bibliotecii centrale.¹² La 25 oct.1906 s-au aflat aici însă 277 titluri în 387 exemplare, 45 volume fin date la legat. Raportul comisiei,

compusă din Iosif Moldovan, președinte, Ioan Vancu, controlor, Vasile D. Ilișu, bibliotecar, a semnalat inexistența în inventar a unor titluri deosebit de importante, cum ar fi cele ale lui Alecsandri, Eminescu, Goga, cerându-se de urgență procurarea lor. Acum a început să funcționeze împrumutul prin poștă.¹³

Biblioteca centrală era bine întreținută, dovadă fiind faptul că volumele absente la trecutul inventar au reapărut prompt, ceea ce indică funcționarea împrumutului neînregistrat. Acum s-au cerut fonduri pentru procurarea unui nou raft.¹⁴

O mare agitație a provocat ideea bibliotecarilor sătești, dovadă a importanței lor în viața colectivităților țărănești. La Lipova, în adunarea învățătorilor bănățeni din 18-19 iulie 1909 s-au dezbătut sub toate aspectele această problemă. Acum s-a încredințat unei comisii speciale alcătuirea unui proiect viabil, de aplicat în toate satele județului. Biblioteca despărțământului Lipova dispunea, pentru cei 177 membri ai săi de un total de 850 volume, fără a se preciza conținutul tematic.¹⁵

În vechile despărțăminte arădene pentru cei 231 membri, în anul 1908-1909 erau disponibile 1.130 titluri în 1.305 exemplare, deci cu oarecare creșteri.¹⁶ Bibliotecarul raportor Dimitrie Olaru¹⁷ a pus la dispoziția învățătorilor o listă cu cărțile propuse spre achiziționare în 1910, cele mai multe cu conținut pedagogic, aflându-se deja în posesia unor membri ai Reuniunii dispuși să le vândă în favoarea bibliotecilor.¹⁸ Circulând intens cărțile se uzau așa că la începutul anului 1911 s-a făcut un tabel de 10 porunci pentru cititori.¹⁹

O primă încercare de creare a unei biblioteci școlare s-a făcut la Hălmagiu, unde meseriașii români au alocat venitul unei ample serbări organizate la 13/26 febr.1911 cu program teatral, concert, etc.²⁰

Biblioteca școlară apare astfel ca o alternativă a bibliotecii sătești. Alegerea formulei s-a făcut într-o ședință a meseriașilor români și a prins teren fiind mai ușor de realizat cu mijloace proprii. Pentru o mai bună folosire a fondului de carte s-au făcut în raportul comisiei mai multe

propuneri judicioase, cum ar fi: titlurile în mai multe exemplare să se împartă echitabil între mai multe despărțăminte care nu le posedă; să se confecționeze ștampile ca semne de proprietate; să se mute la Covăsînt biblioteca despărțământului Arad; s-a mai prezentat pentru prima dată un tabel cu cărțile nerestituite de mult timp și de către cine.²¹ Pentru anul 1910 - 1911 inventarul a ajuns la un total de 1.193 titluri, cele mai mari creșteri realizându-le biblioteca centrală cu 355 titluri repartizate astfel: 23 titluri bisericești, 84 titluri științifice, 25 școlare, 29 titluri literatură didactică, diferite manuale neșcolare 117, diverse 27. În cea centrală, printre cele 675 volume s-au aflat și donații din partea unor tineri cum ar fi: Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, L.Dublea, I.Crișu, G.Olaru, precum și cele venite din partea "Asociațiunii" din Sibiu. La data raportului bibliotecarul secției centrale era D.Olaru.²²

Problema bibliotecii școlare a preocupat conștiința învățătorimii române din toată Transilvania, fapt remarcat și de Vasile Stan, învățător din Sibiu. Sesizând că țărani sunt mai sensibili la necesitățile culturale ale copiilor, puteau fi mai ușor îndrumați să contribuie la realizarea acestor biblioteci.²³ Este vădit faptul că în anumite probleme Reuniunea a traversat dezinvolt granița firavă care separă politicul de cultural, depășind astfel sarcinile sale strict profesionale. Un pas serios înainte pe plan științific și organizatoric l-a făcut Reuniunea sub influența lui Petru Pipoș, astfel caracterizat de Onisifor Ghibu: "va rămâne mare nu numai ca pedagog ci și ca profesor și om al datoriei".²⁴ Știind că serioase progrese se pot realiza în investigația științifică a problemelor pedagogice doar pe seama unor fonduri de carte valoroase și complete, a solicitat o donație masivă din partea Academiei române și Librăriei Sfetea din București care au predat 125 titluri în 207 exemplare, adăugate în cea mai mare parte bibliotecii centrale, ajunsă la 422 titluri în 529 exemplare.²⁵ Dr.Petru Pipoș a determinat publicarea unei liste a cărților pe categorii de conținut, listă a bibliotecilor centrale care dă informații asupra orizontului profesional al membrilor Reuniunii.²⁶

Tradiția prezentării de comunicări pedagogice, de istorie școlară locală, a fost intens folosită pentru ridicarea exigențelor la un nivel deosebit. Dr. Petru Pipoș a prezentat în plan disertațiile sale "Dr. W.Rein și activitatea sa pedagogică", "Activitatea literară dr.W.Rein", Din sistemul pedagogic al dr. W.Rein".

Dacă manualele sale intrate în folosința Preparandiei arădene încă din 1895, au însemnat contribuții substanțiale la dezvoltarea pedagogiei și metodicii românești, au avut și timpul necesar pentru a contribui la pregătirea științifică a unor personalități de talia lui Avram Sădean, Traian Mager. Reuniunea a căpătat posibilitatea de a interpreta în funcție de necesitățile locale marile idei care agitau pedagogia de pretutindeni.

Această rodnică activitate a fost lovită greu de dispariția prematură a lui Petru Pipoș în 1913, urmare a epuizării fizice. O a doua lovitură dată Reuniunii a fost declanșarea primului război mondial. Autoritățile au folosit acest prilej pentru

a reduce și a lichida apoi această organizație, indezirabil focar de conștiință românească. În ritm grăbit a fost suspendat organul publicistic al Reuniunii,²⁷ o parte a celor mai capabile elemente fiind chemată la unitățile militare ca ofițeri de rezervă, activitatea Reuniunii fiind astfel blocată. Bibliotecile Reuniunii și-au încheiat activitatea la intrarea în război a României când jandarmeria le-a ridicat cu registre și ștampile, fără eliberarea de chitanțe sau alte documente doveditoare. Aceste informații au fost furnizate de membri de familie ai unor foști învățători. Recuperarea ulterioară nu s-a mai putut face. Soarta culturii românești arădene se va decide în condiții total diferite. Activitatea Reuniunii, a bibliotecilor ei, a constituit un mijloc eficient de limitare a efectelor politicii de desnaționalizare dusă de autoritățile austro-ungare ale vremii.²⁸

Dan Lăzărescu

NOTE

1. Reuniunea învățătorilor români I,II,15/28 mai 1905, p.178-182.
2. Reuniunea nr.cit.,p.172.
3. Reuniunea nr.cit., p.173.
4. Reuniunea nr.cit., p.182-183.
5. Reuniunea nr.cit., p.11 și nr.1, 14 iulie 1905, p.183-185.
6. Reuniunea I, 8 martie 1906, p.183-185.
7. Reuniunea II, 11,17/30 iunie 1906, p.313-320.
8. Reuniunea III, 6,21 dec. 1906.
9. Reuniunea III, 1-2, 12/25 sept, 1906, p.22.
10. Reuniunea IV, 3, 17/14 martie 1907, p.49-51.
11. Reuniunea IV, 6-7, 14/27 iulie 1907, p.117.
12. Reuniunea IV, 8, 1/14 aug.1907, p.181.
13. Reuniunea nr.cit., p.184-186.
14. Reuniunea IV, 11-12, 18 nov./1 dec.1907, p.275-276.

15. Reuniunea VI, 8, aug. 1909, p.257.
16. Reuniunea nr.cit., p.241.
17. Reuniunea nr.cit., p.175.
18. Reuniunea nr.cit., p.176.
19. Reuniunea VIII, 3, martie 1911, p.93-94.
20. Reuniunea nr.cit., p.96.
21. Reuniunea VIII, 7, iulie 1911, p.245-246.
22. Reuniunea VIII, 8-9, aug. - sept.1911, p.278.
23. Reuniunea VIII, 10., oct. 1909, p.327-323.
24. Ghibu, Onisifor "**Pentru o pedagogie românească**", București, Ed.Did și ped., 1977, p.146.
25. Reuniunea IX, 7-8, iulie-aug. 1913, 182-184.
26. Reuniunea nr.cit., p.178.
27. Sistarea provizorie a organului, în Reuniunea IX, 11-12, nov.-dec. 1914p.293.
28. Popeangă Vasile: "**Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismul**" (1867-1918), Timișoara, Facla, 1978, p.281 și urm.

Tradiția corală a Văii Mureșului

Corul din Săvârșin

Alte vremuri și alți oameni! Vremurile s-au schimbat, oamenii s-au transformat, dorințele s-au modificat în sensul bun sau rău și o retrospectivă a ce-a fost bun și frumos, o credem absolut necesară!

Încerca-voi să readuc în actualitate o veche tradiție a unui sat de pe a Mureșului Vale, SĂVÂRȘINUL sau cum îl mai numesc unii, satul dintre dealuri.

Corul din Săvârșin are o vârstă venerabilă. Cu precizie nu o știe nimenea, pentru că generațiile de atunci nu mai viețuiesc, iar înscrisuri n-au rămas. Din cele spuse de un fiu al acelor meleaguri, domnul învățător Eugen Spinanțiu, corul ar fi existat încă de la începutul veacului nostru. O primă formulă a acestui cor ar fi fost cea de cor mixt. Era instruit de un învățător avînd ca prim ajutor pe țăranul L.Mărtinașu. Corul ar fi cântat la oficierea Sfintei Liturghii, duminica, în biserica cea nouă, pe atunci.

Când a ajuns învățător în satul dintre dealuri, Eugen Spinanțiu a preluat corul dându-i structura de cor bărbătesc. El a "condus" corul pînă la plecarea sa în primul război mondial. Și el l-a avut ca ajutor tot pe Liviu Mărtinașu. Se pare că acesta a mai cântat cu "cei rămași acasă", la biserică, duminica.

Cert este însă că la întoarcerea delegației săvârșinenilor de la Marea Adunare de la Alba Iulia - corul l-a așteptat la gară și le-a cântat "Pe-al nostru steag e scris Unire"!!

Cât a funcționat ca învățător la Săvârșin, dl. Eugen Spinanțiu s-a ocupat printre altele și de cor. La plecarea lui în Arad, la Inspectorat și apoi învățător la Palatul Cultural, corul a mai funcționat sporadic, condus când de inv. Givulescu, când de Liviu Mărtinașu. *Un document scris - un proces verbal detaliat - atestă în 1927 înființarea Reuniunii de cântări "Deșteptarea" din Săvârșin, avînd ca dirijor pe fiul comunei, învățătorul și studentul în Teologie - IOSIF PĂCURARIU. Provenit dintr-o familie cu 11 copii, acesta a fost dus la Preparandia din Arad, de către dl. inspector Spinanțiu. A terminat Preparandia în anul școlar 1925-26 ca ȘEF DE PROMOȚIE! Cu acest atu și-a ales comuna sa natală ca loc în învățământ și a continuat ca particular Teologia din Arad, devenind paroh în sătucul TEMESEȘTI, aparținînd de Săvârșin.

Corul înființat a fost "cor bărbătesc" pe 4 voci. Membrii corului

erau plugarii din Săvârșin, din satele legate de acesta, Vineștiul și Hălalișul. Repetițiile se țineau în localul școlii, bisăptămânal, seara între orele 19-20.

Succesele obținute au fost multe și pe deplin meritate. Chiar în primul an, corul a concertat la Căpâlnaș și apoi la Birchiș. Succesul a fost atât de mare că cei din Căpâlnaș i-au solicitat dirijorului să formeze și la ei un cor. S-au angajat să-l aducă cu trăsura la ei, măcar o dată pe săptămână. Lucrul acesta realizat s-a și în mai multe ocazii cele două coruri reunite au concertat sub aceeași baghetă la Radna, Lipova, Bârzava, Vărădia.

Un prim mare succes a obținut corul din Săvârșin în 1930, când concertând în concurs, la Arad, la Palatul Cultural, a obținut locul I cu diplomă și premiu. Diploma există și azi! La acest concurs, dirijorul își va întâlni viitoarea soție. Activitatea a continuat bine circa 8-9 ani. Corul dădea răspunsuri liturgice, la biserică, iar o dată pe lună mergea "în deplasare" în comunele din jur.

De menționat că s-a încercat și alcătuirea unei formații, la Temeșești, de cîntăreți - circa 10-15 oameni - sub conducerea cantorului Eftimie Stanciu - bunicul dlui prof. Cornel Stanciu din Săvârșin.

În 1939 înv.-preot Iosif Păcurariu a decedat în vîrstă de 34 de ani. Corul său, condus de ajutorul lui, Emilian Hădon, l-a condus pe ultimul drum.

În același an, în comună a venit învățătorul AUREL LUCA și acesta cu un mare și profund dar al muzicii corale.

Începutul celei de-a doua conflagrații mondiale a încetinit activitatea corului din Săvârșin - mulți dintre coriști plecând să-și facă datoria față de NEAM și ȚARĂ. Mulți nu s-au mai întors, ei îngroșând rândurile EROILOR NEAMULUI.

După război și ivirea "zorilor roșii", corul a redevenit unul mixt și activitatea s-a diminuat treptat. A dirijat în acest timp Aurel Luca, Emilian Hădon și, în cele din urmă, fostul meu coleg de școală, AUREL COZMA.

Având în urmă un prea frumos trecut, având în trecut o prodigioasă activitate, avînd cu cine, cu ce și pentru ce, acest cor trebuie să renască asemenea păsării Phoenix - din propria-i cenușă!

prof. Septimius Păcurariu

CEA MAI VECHIE CLĂDIRE DE TEATRU ȘI CINEMATOGRAF DIN TARĂ

După cum se știe, filmul a străbătut un lung drum de la corturile improvizate la localurile de cafea și restaurante, până la un sediu permanent, la o clădire care să servească numai cinematografului.

Acest proces istoric a fost valabil și pentru orașul Arad, unde, noua artă a filmului primește relativ repede, încă în 1907, un cămin constant, adică un edificiu permanent.

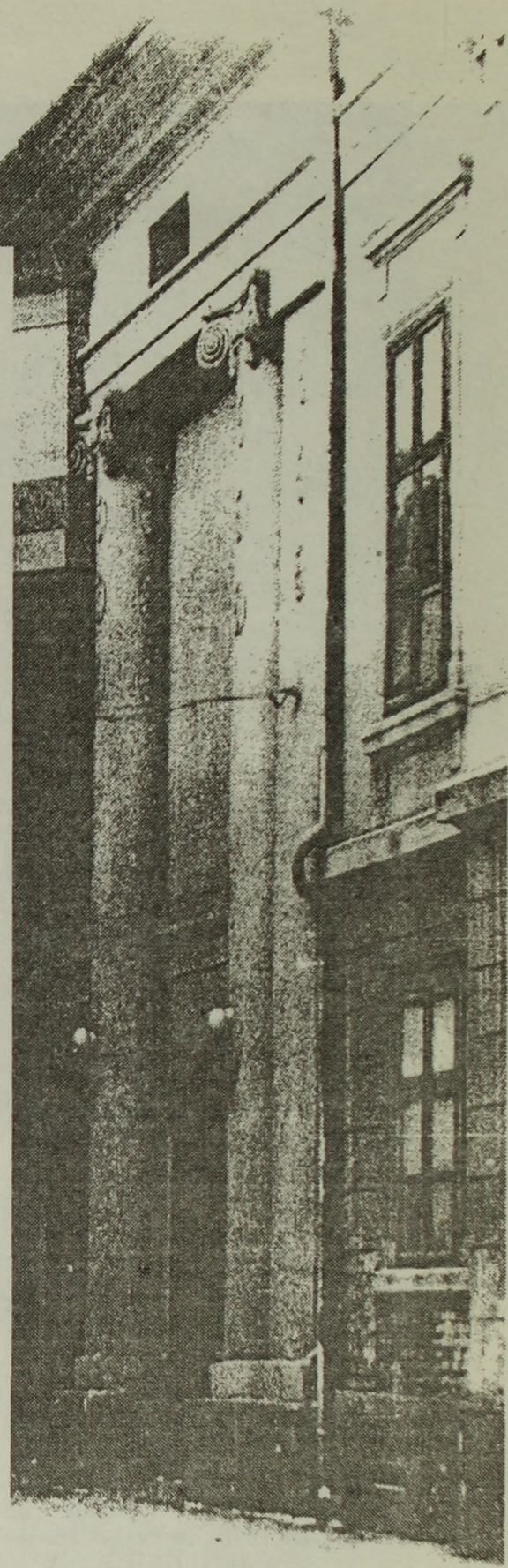
Placa comemorativă aplicată pe această clădire în 1957 indica drept an de ridicare: 1820. Data aceasta nu mai este însă valabilă astăzi. În urma cercetărilor întreprinse în arhivă în ultimii ani, s-a găsit petiția fostului proprietar Herschl Jacob, din care reiese că acest edificiu construit pentru a adăposti sediul unui teatru la Arad, a existat deja pe data de 4 mai 1817. ¹ Un lucru este sigur, că această clădire de teatru din piatră trebuie socotită drept primul edificiu permanent de acest gen pe teritoriul țării noastre.

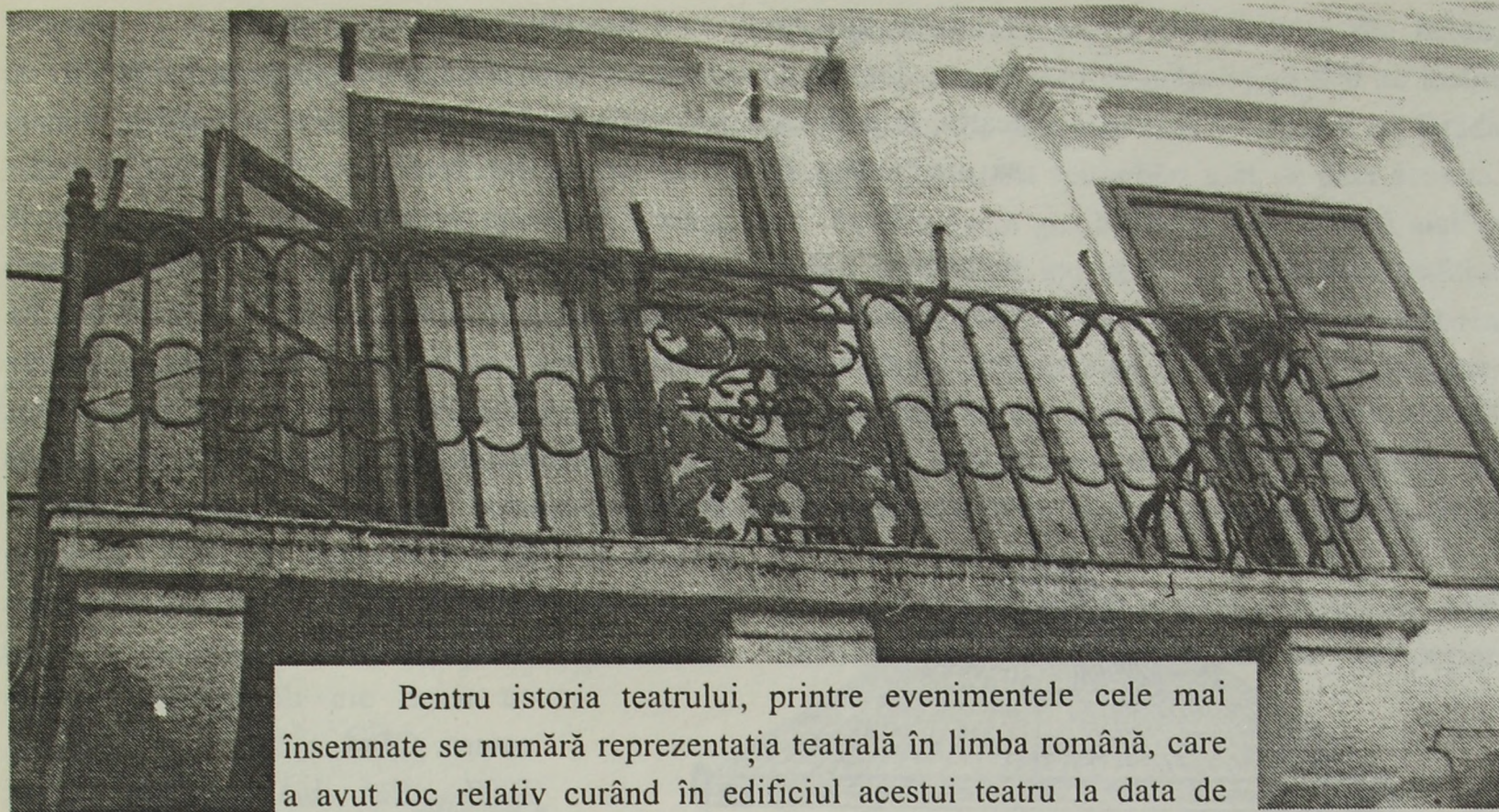
De dragul adevărului istoric trebuie să amintim că în 1817 a fost ridicată o astfel de clădire de teatru și în Banat, la Oravița. În 1893 însă, această clădire din cauza stării ei precare a fost demolată, ridicându-se în același loc, un nou edificiu de teatru, cel actual cu încăperi anexe. ²

În ceea ce privește vechiul teatru arădean, clădirea acestuia a rămas în fond nemodificată până azi, doar sala de spectacole în stil baroc, ce se aseamănă cu teatrul de tip italian, clădită conform obiceiului de atunci, din lemn între patru pereți, a fost demontată, pentru a putea corespunde cerințelor cinematografului. Ea avusese o capacitate de 300-350 de locuri. ³

Data exactă a inaugurării acestei clădiri de teatru n-o știm încă. E sigur însă că în toamna lui 1817 și-a desfășurat activitatea aici trupa germană a lui Christopher Kunz. ⁴

Deoarece în cursul unui secol și jumătate, care a trecut de atunci, s-au petrecut numeroase și importante evenimente din domeniul teatrului și cinematografului în această clădire, credem că nu e lipsit de importanță să facem cunoscut, chiar și numai în linii mari, unele evenimente de importanță istorică.

Pentru istoria teatrului, printre evenimentele cele mai însemnate se numără reprezentația teatrală în limba română, care a avut loc relativ curând în edificiul acestui teatru la data de 18 februarie 1818.⁵ Ea a fost susținută de elevii Scolii Normale de învățători (Preparandia Română) din Arad, care au mai dat reprezentații și în anii următori, până în 1825 pe scena acestui teatru.⁶

Existența unei clădiri permanente, purta în sine cerința spre un nivel artistic tot mai ridicat din partea trupelor teatrale. Acest fapt a dus la reprezentații excepționale ale unor ansambluri de teatru și operă la Arad. Pe scena acestui teatru, au evoluat mai mulți artiști cu renume, ca să amintim numai de o Derine (1818), un Treumann (1845) sau concertul dat de Johann Strauss fiul în ziua de 19 noiembrie 1847 cu orchestra sa de 29 de membri.⁷

Anii de după revoluția din 1848, formează perioada cea mai fertilă din istoria acestei clădiri. Dacă ne abținem în prezentarea unor evenimente importante în istoria ansamblului de teatru local, nu putem să trecem cu vederea, deosebita însemnătate a spectacolelor de teatru oferite publicului arădean de către prima trupă teatrală română condusă de Mihail Pascaly în turneu la Arad. Spectacolele ce au avut loc în luna august 1868 s-au desfășurat pe scena acestui teatru.⁸ Tot aici s-a întâlnit Iosif Vulcan cu Mihai Eminescu, pe atunci sufleur în trupa lui Pascaly. În anul 1871, Pascaly revine cu trupa sa la Arad, dând spectacole în aceeași clădire.⁹ Tot în acest teatru a putut aplauda publicul din Arad pe Matei Millo, care a dat spectacole cu trupa sa în luna august 1870¹⁰.

În anul 1873, vechiul teatru Herschl își închide porțile pentru a servi de acum încolo drept depozit de decoruri. Aceasta se datorește faptului că în 1874 se deschide noua clădire a

Teatrului din Arad, care funcționează și în prezent.

Înainte de a trece la noua perioadă, în viața vechii clădiri de teatru, în care cinematografia își duce mai departe activitatea, trebuie să menționăm faptul că această întâlnire nu a fost cu totul nouă.

După cum știm, și cinematografia și-a avut "epoca sa preistorică". Din această perioadă a revenit ceva și Aradului, atunci când proiectorul ambulant a venit în orașul nostru, ținând în diferite locuri spectacole cu proiecții luminoase. Unele din aceste spectacole s-au ținut și pe scena vechiului teatru. Prima, menționată documentar, a avut loc în 1859 în cadrul reprezentațiilor date de trupa teatrală ambulantă condusă de Karl Friese din Viena.¹¹ Mai apoi, "profesorii"

Paul Hoffmann în 1865¹² și Luca Lucanovici în 1869¹³ au ținut așa numitele spectacole optice și fizice cu teme din domeniul științelor naturii. Când la data de 13 ianuarie 1897, adică abia la 13 luni după premiera sa la Paris, e prezentat și la Arad, primul film sau cum era anunțat "Fotografii vii" cu "Originalul Kinematograf Edison", succesul e atât de mare, încât în locul celor 3 zile inițial programate, filmul a jucat timp de 12 zile în continuare.¹⁴

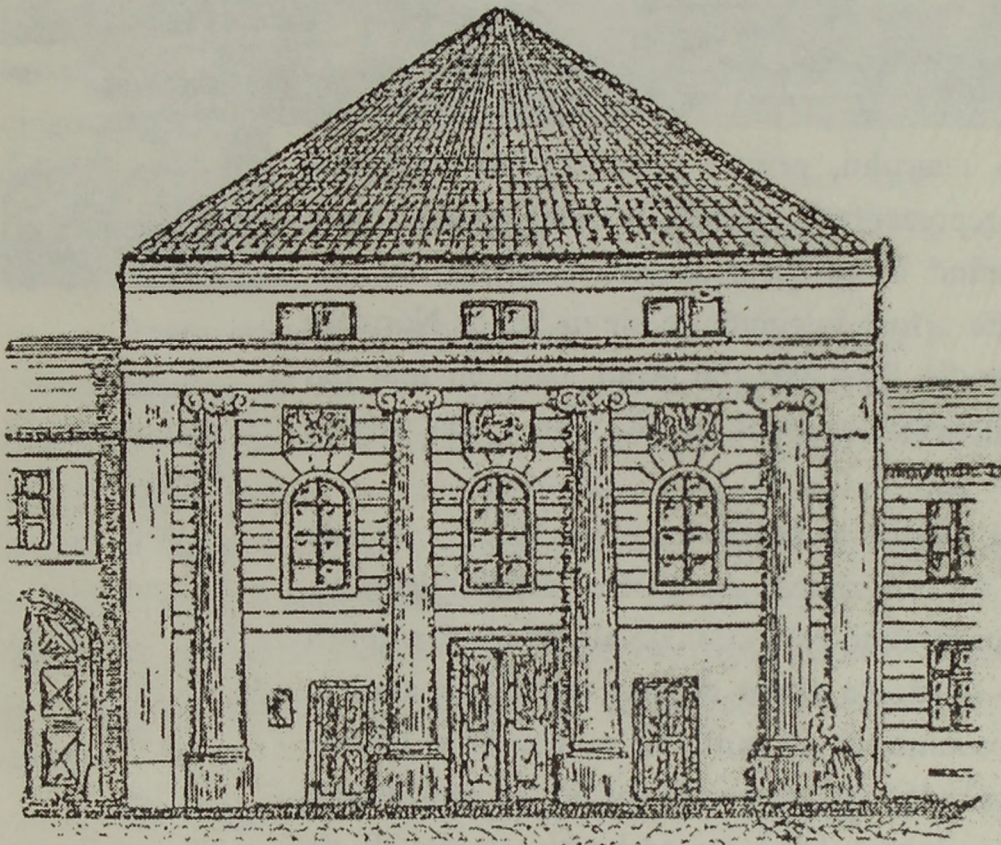
La începutul secolului al XX-lea, orașul Arad e des vizitat de către așa zisele "Teatre electrice"

ambulante, având drept caracteristică corturile lor lunguiete și locomotive cu aburi ce produceau energie electrică necesară proiecției. În anii 1905 și 1906 abia se mai găsesc restaurante sau cafenele mai importante în care să nu fi fost programate spectacole cinematografice.

Această viziune, în mare număr a filmelor a dus pe doi cetățeni întreprinzători la ideea să permanentizeze spectacolele de film prin asigurarea unui local de cinematograf. Astfel se pune problema obținerii vechii clădiri de teatru pentru a fi pusă în slujba filmului.

După mărturia unuia dintre foștii antreprenori, o prea mare încredere în permanentizarea spectacolelor de cinematograf n-a existat pe atunci. Așa se explică faptul că mari transformări nu s-au făcut la clădire. Cadrul de lemn al sălii a fost înlăturat, astfel numărul locurilor a crescut la 500. Scena a rămas neatinsă, nici exteriorul clădirii nu a suferit schimbări.

Vechea clădire de teatru primește noua denumire: cinematograful "Urania". Inaugurarea la data de 30 noiembrie 1907 are loc într-un cadru festiv, iar programul cuprindea, conform caracteristicii acelor

timpuri, 13 filme de scurt metraj. ¹⁵

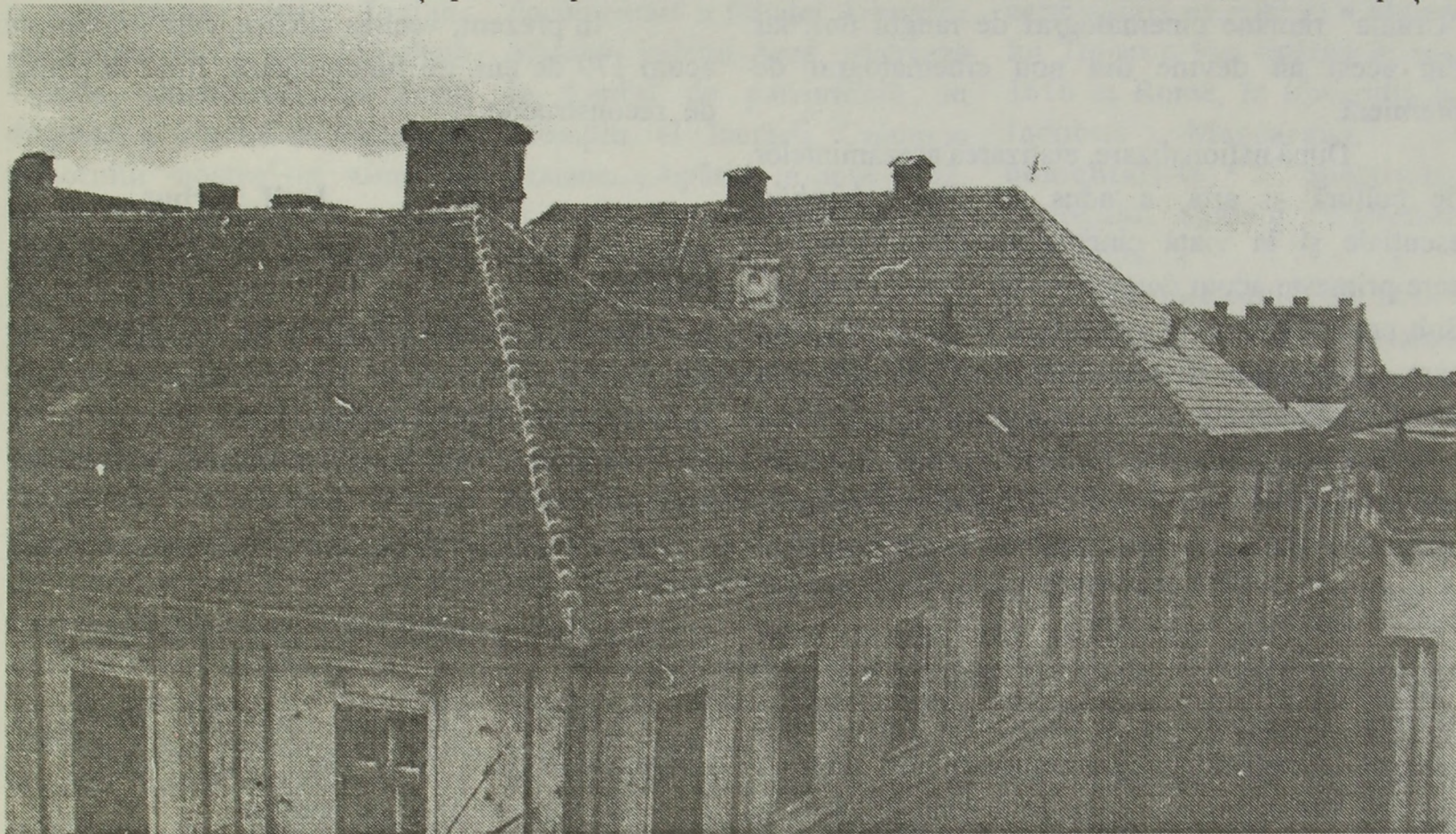
Noua instituție de cultură a contribuit în cursul timpului la dezvoltarea noii arte cinematografice, apoi încetează reprezentațiile de film din cafenele și în 1910 se deschide la Arad al doilea cinematograf permanent "Apollo".

Începutul celui de al doilea deceniu din secolul nostru reprezintă o perioadă de plină activitate cinematografică. "Urania" prezintă multe evenimente interesante și însemnate din istoricul evoluției filmului. Un capitol aparte, demn de remarcat, e faptul semnificativ că, în aceeași clădire care a adăpostit prima reprezentație teatrală românească la Arad, are loc și prima reprezentare

face posibilă construirea unui balcon din beton, astfel capacitatea sălii se mărește cu 800 de locuri și tot atunci s-a construit și holul de azi, iar fațada clădirii n-a suferit schimbări nici de data aceasta.

Nu avem posibilitatea de a urmări aici în cursul a mai mulți ani, activitatea cinematografului "Urania", deoarece țelul nostru nu este prezentarea repertoriului. Găsim însă de cuviință să amintim că în anul 1929 conducerea orașului abrogă permisele tuturor proprietarilor particulari de cinematografe și le ia pe acestea în administrația sa.

Astfel, a început o nouă perioadă în viața clădirilor de cinema din Arad, dar cu puține

a unui film românesc și anume: "Războiul independenței". Premiera arădeană a avut loc în ziua de 16 aprilie 1913 sub titlul "Războiul din Balcani". Filmul a fost jucat timp de 4 zile consecutiv, cu câte 4 reprezentații zilnice. Cronica locală consemna faptul relevant că "... n-a fost până acum cazul, ca vreun șlagăr al cinematografeii arădene să se fi putut ține pe program 4 zile în șir ..." ¹⁶. Pentru prima oară s-a dat un spectacol special pentru soldați.

În anul 1917 se întreprind schimbări serioase în interiorul clădirii cinematografului "Urania". Scena și foaierea sunt demolate, ceea ce

rezultate deocamdată, căci peste tot în lume au loc schimbări esențiale în arta filmului. Filmul mut își pierde deja rolul conducător, filmul sonor în schimb nu ajunsese încă la dominație. Astfel că decadența și haosul erau în floare.

Încetățenirea filmului sonor la Arad a început la 8 martie 1930 cu filmul "Sony-Boy", rulat la cinematograful "Central", recent clădit. Apoi și celelalte trei cinematografe existente au fost reprofile pentru filmul sonor. ¹⁷

În ceea ce privește "Urania", conducerea orașului n-a mai socotit demn să adăpăstească între zidurile sale filmele sonore, atât de mult gustate

în această perioadă. De abia acum se constată că această clădire prezintă pericol de incendiu și se hotărăște închiderea ei. Clădirea care a avut atâtea succese se cufundă în părăsire și întuneric. Au loc multe discuții în jurul demolării întregului edificiu și astfel trec câțiva ani, ani în care și noutatea filmului sonor se uzează. Deoarece filmul, ca gen, se dezvoltă impetuos, se ajunge la necesitatea găsirii de noi clădiri pentru cinematografe.

Se reia din nou problema clădirii părăsite a "Uraniei". Un antreprenor particular o închiriază, edificiul e înfrumusețat, iar la 1 decembrie 1933 cinematograful "Urania" se redeschide, având în program filmul "Sărântocii darnici" cu Pat și Patachon în rolurile principale.¹⁸ Până în 1938, "Urania" rămâne cinematograf de rangul doi, iar din acest an devine din nou cinematograf de premieră.

După naționalizare, etatizarea așezămintelor de cultură și artă, a adus cu sine schimbări esențiale și în viața cinematografului "Urania", care primește acum denumirea de "Ianos Herbak". Sub noua conducere și urmând o nouă cale, anii care au urmat au însemnat fără îndoială cele mai frumoase începuturi ale unei noi epoci de dezvoltare a artei cinematografice în țara noastră. Mărturie stă dezvoltarea impetuoasă a filmului românesc în ultimii 20 de ani, cu repertoriul său bogat, cunoscut și apreciat nu numai în țară, dar și peste hotare.

O mică părțică din istoria artei cinematografice îi revine și cinematografului arădean, nu fiindcă ar fi făcut mai mult pentru prezent, decât multe cinematografe din țară, ci datorită trecutului său, ceea ce a adus în 1954 la declararea drept monument istoric al clădirii vechiului teatru devenit apoi cinematograful "Urania".

N-a rămas fără urmă la Arad nici aniversarea a 50 de ani de la deschiderea primului cinematograf al orașului, eveniment pe care noi arădenii l-am sărbătorit cu solemnitățile cuvenite, cu atât mai mult cu cât acesta a fost primul jubileu cinematografic din țară.

Această festivitate a avut loc la 30 noiembrie 1957, adică exact la 50 de ani de la ziua deschiderii cinematografului "Urania".¹⁹ Festivitățile au fost conduse de Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Orașului Arad și de către

Întreprinderea Cinematografică Regională de Stat. Programul festivităților a cuprins:²⁰

- 1. Dezvelirea plăcii comemorative.
- 2. Deschiderea unei expoziții de istorie a cinematografiei arădene.
- 3. Sedința festivă comemorativă.
- 4. Prezentarea unor dispozitive originale de la începuturi, ale cinematografiei arădene.
- 5. Proiectarea primului film turnat la Arad în 1913 - "Nuntă țărănească pe străzile orașului Arad".
- 6. Proiectarea filmului românesc "Moara cu noroc".

Toată festivitatea a fost filmată de către Studioul "Alexandru Sahia".

În prezent, vechea clădire, care împlinește acum 179 de ani, nu funcționează, fiind în planul de reconstrucție.

Iosif Sârbuț

NOTE

1. Arhivele Statului. Filiala Arad. Fond oraș. Act din 4 mai 1818.
2. **Oravitzer Wachenblatt** 1893.
3. Vali Béla: "**Az Aradi színészet története**" Budapest 1889, pag.16.
4. Arhivele Statului Filiala Arad. Fond oraș nr.1460/1817
5. Registru de protocol 1818. Biblioteca Episcopiei Arad.
6. Th.Botiș: "**Istoria Scoalei Normale (Preparandia)...**", Arad 1922, pag. 54-55.
7. Aradi hirdető 1847 noiembrie.
8. Afișele originale la Muzeul Teatrului din Arad.
9. Idem.
10. Idem.
11. Vali Béla: "**Az Aradi színészet története**" Budapest 1889, pag.82.
12. "Alföldi" 17-18, VI.1865.
13. "Alföldi" 24, V.1869.
14. Arad és Vidéke 13.I.1897.
15. Aradi Közlöny 30.IV.1907.
16. "Függetlenség" 19.IV.1913.
17. Aradi Közlöny 8.III.1930.
18. "Știrea" 1.XII.1933.
19. Afiș original. Muzeul Teatrului Arad.
20. Programul în posesia Muzeului Teatrului Arad.

O CARTE PUȚIN CUNOSCUȚĂ DESPRE COLUMNNA LUI TRAIAN

Columna lui Traian, inaugurată la 12 mai 113 după Cristos, considerată, pe bună dreptate, a fi actul de naștere al poporului nostru¹ a atras și continuă să polarizeze atenția unui mare număr de cercetători români² și străini.³

Pornind de la prima lucrare pe această temă, tipărită în anul 1576,⁴ fiecare nou volum, studiu sau articol aduce un spor de cunoaștere, contribuind atât la elucidarea unor secvențe neclare de pe Columnă, cât și la contemplarea sau corectarea interpretărilor anterioare.

Raportate la lucrările contemporane, în care informația istorică apare coroborată cu rezultatele de ultimă oră ale săpăturilor arheologice, cercetările veacurilor anterioare abundând în detalii nesemnificative și interpretări eronate, pot să pară, unui necunoscător, depășite, inutile.

Preluat critic, ele constituie, însă, pentru specialistul de astăzi un material documentar suplimentar, reprezentând, de fapt, etape ale cercetării, într-un efort comun de restituire a adevărului istoric.

Din seria acestor scrieri referitoare la Columnă, biblioteca

documentară a Filialei Arhivelor Statului, județul Arad, păstrează în fondul de patrimoniu un exemplu al lucrării *Columna Traiana...*, tipărită în anul 1752, la Amsterdam, cu cheltuiala lui Iacob Wetstenius.⁶

Potrivit informației de pe pagina de titlu, scenele de pe Columnă, reproduse în carte integral, sunt executate după gravurile în alamă ale lui Andreas Morellius, iar comentariul istoric îi aparține eruditului italian Antonio Francesco Gori (1671 - 1757).

Raritatea cărții, faptul că lucrarea, în ciuda calităților sale, a rămas mai puțin cunoscută istoriografiei românești, a determinat actuala prezentare.

De format in folio mare (44x27,5 cm), cartea, în realitatea un miscelaneu, prezintă VI, 56 p., XVI., având cea mai mare parte ocupată de studiul despre Columnă, singurul menționat pe pagina de titlu.

Este vorba, de fapt, despre lucrarea de bază a cărții, celelalte trei articole fiind adăugate în ultima clipă de editor, la sfârșit.

Apărut la 49 de ani de la moartea gravurului, volumul pe filele liminare o biografie a lui Andreas Morellius, redactată de

Andreas Petrus Julianellius, cancelarul Sfintei universități teologice din Florența. În continuare, urmează o prefață și o descriere generală a momentului, semnate de Antonio Francesco Gori, apoi textul propriu-zis al comentariilor pe marginea scenelor de pe Columnă.

În vederea introducerii cititorului în problemă, prefața devine un prilej de trecere în revistă a lucrărilor anterioare tratând această temă.

După părerea lui Gori, prima carte având ca subiect Columna lui Traian a fost tipărită în anul 1616 la Roma, în tipografia lui Iacobus Mascardus,⁷ cu comentariile aparținând teologului spaniol Alphonsus Ciaconius.

Ilustrațiile ediției din 1616 a fost realizată, pe 130 de planșe, de Franciscus Villamena, după gravurile în aramă desenate de Raphael Urbinus și discipolii săi Iulius Romanus, Ioannes Franciscus Polzdorus și Hieronymus Mutianus.

Următoarea lucrare, editată de Ioannes Iacobus Rossius, spre sfârșitul veacului al XVII-lea,⁸ tot la Roma și difuzată într-un număr redus de exemplare, conținea 119 planșe, reprezentând, alături de gravurile efectuate după scenele de pe Columnă, monede și trofee ce se refereau la cele două războaie dacice, toate reprezentările fiind realizate de Petrus Sanctes Barlolius. Comentariile, în limba italiană sunt semnate de Ioannes Petrus Bellorius. Textul urmează modelul latin al lui Ciaconius cu unele adăugiri, observații critice sau corectări.

Numeroasele inexactități ale cărții determină apariția, în 1683,⁹ a unei lucrări critice, datorate lui

COLUMNA TRAJANA

EXHIBENS

HISTORIAM

UTRIUSQUE BELLI DACICI

A

TRAJANO CAESARE AUGUSTO

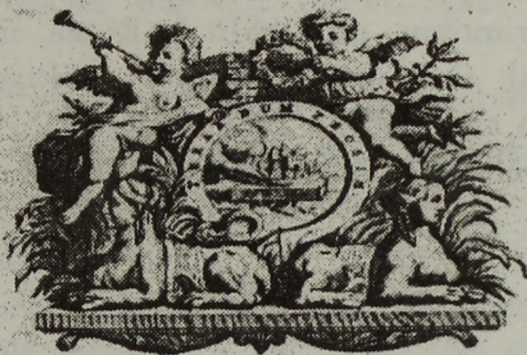
GESTI

AB ANDREA MORELLIO

*Adcurate delineata & in aere incisa, nova descriptione & observationibus
illustrata, cura & studio*

ANTONII FRANCISCI GORI

Florentinae Academiae Professoris.

AMSTELÆDAMI,

Sumptibus JACOBI WETSTENII,
MDCCLII

Raphael Fabrettus și Gaspar Urbinatus, în care Fabrettus corectează cu multă erudiție pasajele interpretate greșit.

La scurt timp după sinteza lui Fabrettus va apare a doua ediție Bartolius-Bellorius, în aceeași editură, de data aceasta foarte îngrijită, ceea ce îi îngăduie lui Rossius să o dedice regelui Ludovic al XIV-lea, interesat de antichitatea romană.

Urmând, se pare, o dorință mai veche a regelui Francisc I, în jurul anului 1670 regele Ludovic al XIV-lea dăduse, de altfel, poruncă să se realizeze mulaje în ghips după scenele de

pe Columna lui Traian, în vederea ridicării unei copii în bronz a acesteia la Paris.

Replicile în ghips au fost realizate de numismatul elvețian Andreas Morellius angajat al regelui la cea vreme. Până la urmă, însă, din pricini necunoscute, se va renunța la proiectul anterior menționat.

De aceste mulaje în ghips Morellius s-a folosit la executarea gravurilor în metal, pe care se întemeiază comentariul lui Gori, după cum ne informează însuși savantul italian.

După acest scurt istoric al demersurilor anterioare, datorită

absenței în gravurile lui Morellius, a unei imagini integrale și a unor detalii ale postamentului, Gori consideră necesară o descriere de ansamblu a monumentului dedicat împăratului Traian.

Potrivit calculelor făcute de inginerul roman Ioannes Maria Baracta, Columna măsoară de la bază până la vârf 128 picioare romane¹⁰ și are un diametru de 12 picioare și o optime.

La rândul ei, fiecare latură a postamentului măsoară 20 de picioare, astfel că perimetrul acestuia este de 80 de picioare romane.

Gori adoptă aceste dimensiuni, preluate și de ediția Bartolius-Bellorius, deși sunt ușor diferite față de cele prezentate de Ciaconius, fără să-și motiveze preferința.

Continuând descrierea, eruditul italian menționează pe una din laturile postamentului o ușă, prin care se pătrunde înăuntrul Columnei. Deasupra ușii a fost așezată o placă de marmură, susținută de două personaje simbolice, reprezentând cele două Victorii obținute în războaiele dacice. Textul înscris pe placă,¹¹ reprodus integral, diferă parțial de cel indicat de Ciaconius.

Columna propriu-zisă este alcătuită din 34 de blocuri de marmură de dimensiuni neobișnuite. Pe 23 dintre acestea sunt reprezentate cele două expediții ale împăratului Traian contra dacilor. Figurile cu excepția celor de sub capitel, mai mari cu trei sau patru uncii, au, în general, o înălțime de trei palme romane.¹²

În vârful coloanei traiane a fost așezată statuia împăratului Traian, iar ulterior cea a Sfântului Petru.

În interiorul Columnei au fost montate 185 de trepte în spirală, iar spațiul acesteia este luminat prin 43 de ferestre.

Lucrarea, realizată de Apollodor, "rivalizează cu ușurință chiar cu piramidele și obeliscurile de la Memphis", sculpturile înscrise pe ea cuprinzând aproape toată cunoașterea antichității, reprezentând "un întreg compendiu al puterii și măreției romane", făcând posibilă "cunoașterea exactă a celor două războaie dacice" este de părere Antonio Francesco Gori.

Comentariile, care ocupă în economia textului p.1-40, urmează ordinea imaginilor gravate de Morellius, dispuse pentru a reconstitui forma în spirală a Columnei într-un mod diferit și original față de cele reproduse în publicațiile anterioare.

Cele 10 planșe, desfășurate pe 10 coli tipografice, au fost numerotate cu litere de la A la K.13 Pe fiecare planșă gravurile sunt dispuse pe patru benzi. Cronologic, evenimentele prezentate se desfășoară pe prima bandă a tuturor celor 10 planșe, după care se reiau pe banda a doua ș.a.m.d. Principalele momente sunt la rândul lor segmente și numerotate cu cifre romane de la I la CXIV, care sunt împărțite în secvențe sau "figuri", numerotate cu cifre arabe de la 16 la 320.

Comentariul lui Gori abundă în detalii ce vădesc o erudită cunoaștere a istoriei antice. Adeseori adoptă afirmațiile unor istorici antici, considerându-le potrivit propriei sale păreri asupra evenimentului, ca sigure.

Astfel, descriind scena morții lui Decebal, nu face decât să preia imaginea prezentată de

Eutropius în Compendiul de istorie a Romei: "Decebal, chemându-și la adunare soldații și căpeteniile, le vorbește acestora arătând că după pierderea capitalei și după ce aproape toată provincia a ajuns în stăpânirea poporului roman, fiind pierdută chiar și visteria regală, pentru ei există doar două (alternative), sau să pună prin moarte capăt suferințelor și nenorocirilor sau să devină sclavi. Și fiindcă (cu toții aleg prima) alternativă, după ce adunarea s-a împrăștiat, copleșit de necazuri se sinucide împlântându-și pumnalul în piept. Nu puțini regișori urmează exemplul aceleiași sorti. În tip ce unii se sinucid prin răni, alții fac apel la ceilalți și prin rugăciune ei obțin ca să-și provoace moartea unii, altora. Unii regișori se arată a fi pregătiți pentru a suporta cele din urmă chinuri și sunt gata să lupte în continuare cu cea mai are înverșunare împotriva romanilor".¹⁴

În mod firesc atenția comentatorului este îndreptată asupra romanilor și a împăratului Traian, al cărui elogiu îl face.

Cu toate acestea, comentariile referitoare la daci încearcă să fie obiective. Nu lipsesc detaliile referitoare la vestimentație, arme, comportament, cu valoare de document.

Descriind scutul dacic, comentatorul face observația că "scuturile ovale ale regișorilor daci sau ale frunțașilor sunt împodobite cu semne distinctive, variate"¹⁵.

Referindu-se la lupte, Gori menționează: "Dacii, cu capul gol, îmbrăcați doar în cioareci, luptă curajos cu măciuci împotriva infanteriei romane".¹⁶

În altă parte, prezentând un asediu, remarcă mărimea cetății

dacice cucerite de romani: "Dacii lovesc cu berbecul zidurile orașului asediat ca să-l distrugă...". Numeroasele clădiri îndreptătesc ipoteza că "este capitala regelui Decebal sau vreunul dintre orașele principale, foarte întărite".

În ceea ce-l privește pe Decebal, eruditul italian îi recunoaște întreaga autoritate și demnitate: "Se vede capitala regelui Decebal. Aproape de aceasta, stând într-un loc înalt, însuși Decebal cu capul acoperit de pilleum, îmbrăcat în hlamidă".¹⁸

Capitala rivalizează și ea cu orice oraș al antichității: "Capitala lui Decebal, unde se află un palat măreț, împodobit cu coloane, porticuri și statui... Nu departe se văd alte clădiri, care pot fi templele zeilor ocrotitori ai lui Decebal".¹⁹

Dorința de libertate și mândria dacilor care-i fac să calce condițiile de pace stabilite de Traian după încheierea primului război, preferând moartea, dă naștere la scene cutremurătoare: "Locuitorii unui oraș din Dacia, fiind asediați de armata romană, socotind că nu le mai rămâne nici o speranță de salvare, ca nu cumva să fie siliți să suporte jaful și sclavia romanilor și ca să nu le rămână dușmanilor vreun aliment (hrană), dau foc orașului și pe ai lor îi omoară, iar ei, urlând pretutindeni, aleargă, oferind o priveliște demnă de milă și se sinucid, bând otravă".

În mod firesc, erudiția lucrării este determinată pe de o parte de competența și autoritatea autorului ei, savantul italian Antonio Francesco Gori, pe de altă parte de fidelitatea și exactitatea gravurilor realizate de Morellius după monumentul

original.

Biografia scrisă de Julianellius ne oferă suficiente informații despre persoana lui Morellius, care n-a fost un simplu gravor.

Născut în anul 1646 la Berna, Andrea Morellius a fost pasionat încă de tânăr de numismatică, ajungând ulterior unul dintre cei mai mari specialiști ai vremii sale. O parte a activității și-o desfășoară la Paris, unde ordonează Colecția numismatică a regelui Ludovic al XIV-lea. În anul 1683 își tipărește prima lucrare de numismatică "Specimen nummariae rei antiquae" reprezentând întâia parte a unui proiect mai vast de catalogare a tuturor monedelor antice de aur, argint și bronz, cunoscute până la acea dată.

Priceput pictor și desenator își gravează singur planșele lucrării. Persecutat la curtea regelui Franței, fiind chiar închis în Bastilia, în ciuda interesului manifestat de Ludovic al XIV-lea față de activitatea sa, sărac, dezamăgit, se stabilește începând cu anul 1694 la Arnstadt, unde este numit conservator al cabinetului numismatic al contelui Schwartzburg de Hohenstein.

Invitat de prietenul său, eruditul Ezechiel Spanheimius, călătorește la Berlin unde este prezentat principalului elector Frederic de Brandenburg. Un an mai târziu, sprijinit de senatorul din Leipzig, Frederic Benedict Carpzovius scoate o nouă ediție a lucrării sale "Specimen rei nummariae", însoțită de imaginea a 174 de monede. Moare subit în anul 1703. În posesia librarului din Leipzig, Toma Fritschius rămân 50 de tăblițe de aramă pe care erau reproduse monedele consulare și ale celor 12 primi împărați romani. Moștenitorii

acestui le vor vinde librarilor Wetstenius și Smith din Amsterdam.

Această împrejurare îi permite eruditului savant Sigebertus Havercampus să le cerceteze, la cererea lui Wetstenius, realizând în anul 1734 o primă ediție a Tezaurului morellian.²¹

Lucrarea, tipărită în folio, cuprinzând 2 tomuri, se oprește cu prezentarea monedelor la cele ale împăratului Vespasian.

Opera de comentator a lui Havercampus va fi continuată, de la Vespasian până la Domițian, de Antonio Francesco Gori, renumit etruscolog, fondatorul Academiei Columbaria, profesor al Academiei din Florența, autorul mai multor volume de comentarii asupra vechilor monumente și colecții antice.

În vederea restituirii integrale a operei lui Morellius considerat de biograful său ca cel mai vestit numismat din Germania, Franța, Italia și Belgia, la pregătirea ediției a doua a Tezaurului morellian, Gori scrie și comentarii pe marginea gravurilor realizate de Morellius după Columna lui Traian.

Această ediție a doua apare în trei volume în anul 1752, în aceeași editură Wetstenius.

Columna lui Traian constituie subiectul volumului al treilea, Titlul general aflat în lucrările de referință în forma: Thesaurus Morellianus seu Chr.Schlegelii Havercampi et Gorii commentaria in XII priorum imperatorum romanorum numismata ab Andrea Morellio delineata" nu conține nici o referință la tema tratată de ultimul volum.

Aceasta, prezentând o pagină de titlu individualizată, a circulat după cum o dovedesc exemplarele identificate în țară, separat de celelalte tomuri.

Așa cum am menționat deja, în ultima parte a volumului editorul a adăugat descrieri de piese antice fără nici o legătură cu opera lui Morellius, reprezentând gema cunoscută cu numele de agata tiberiană, păstrată la Paris, în visteria Sfintei Capele (pp 41-52, pl.XI), cu observațiile lui A.Rubenius, J.Harduinus și J.Tritanus, a doua, gema lui Augustus, însoțită de dizertația lui Rubenius (pp 53-55), și în fine, a treia, Arcul de triumf al lui Titus, de la Roma, de pe care sunt comentate doar reprezentările vestitului triumf asupra iudeilor și jefuirea templului din Ierusalim.

În privința circulației cărții pe teritoriul țării noastre, până în prezent au fost identificate trei exemplare²⁴, iar un al patrulea este atestat în catalogul bibliotecii contelui Teleki Samuel de Szek.

Examinând comparativ exemplarele identificate, constatăm că volumul din biblioteca Filialei Arhivelor Statului, județul Arad, prezintă diferențieri în ceea ce privește ordonarea textelor și planșelor²⁵ față de celelalte 2, care conțin în plus, la vigneta de pe pagina de titlu, numele desenatorului și al gravorului²⁶.

Aceste diferențieri ne îndreptățesc să vorbim despre două tiraje ale unei singure ediții.

În sfârșit, pentru a completa istoricul piesei, menționăm că exemplarul de la Filiala Arhivelor Statului, județul Arad, provine din fondul fostului Gimnaziu superior de stat din Arad. A făcut parte inițial din biblioteca baronului Orczy, în al cărui catalog figurează. Prezintă, de asemenea, legătura în piele cu aspect maroniu al acestei biblioteci particulare.

În final câteva concluzii se impun.

Raritatea cărții (27) a făcut

ca aceasta să rămână mai puțin cunoscută istoricilor români. Singurul care o menționează, în trecut este Alexandru Odobescu. Nu știm dacă a deținut informația respectivă din bibliografia străină sau a avut în mână vreun exemplar al cărții.

Cu toate acestea, lucrarea își păstrează valoarea documentară. Ea reflectă nivelul atins de cercetările asupra Columnei în urmă cu 244 de ani.

Scrisă de un savant cu renume, membru al mai multor academii din Europa, a stimulat în epocă interesul pentru acest

monument.

Publicând, postum, această parte din opera de gravor a lui Morellius, necunoscută de contemporanii săi, Gori contribuie la validarea întregii personalități a eruditului savant elvețian, cunoscut în primul rând ca numismat.

Gravurile realizate după mulajele în ghips ale originalului reprezintă astăzi, când unele detalii din scenele de pe Columnă s-au deteriorat, imagini martor ale formelor inițiale.

Prin subiectul tratat, această carte atrage, o dată în plus, atenția

Europei asupra vechii Dacii și a neînfricțiilor ei locuitori.

Prezentarea de față a urmărit să semnaleze istoricilor și filologilor români o carte străină, rară și mai puțin cunoscută despre Columna lui Traian, mare monument al antichității.

Un gând pios în amintirea regretatei profesoare Cornelia Popovici din Arad pentru colaborarea în traducerea cărții.

Ioan Popovici

N O T E

1. Daicoviciu, C., Daicoviciu, H., **Columna lui Traian**, Buc., 1966, p.9.
2. - 3. Ibidem, Miclea Ion, Florescu Radu, **Strămoșii românilor, vestigii milenare de cultură și artă, Decebal și Traian**, Buc., 1990.

Dintre cercetătorii români, alături de cei numiți mai sus, îi menționăm pe Radu Vulpe, Teohari Antonescu și Florea Bobu Florescu etc., iar dintre cei străini pe Conrad Cichorius, Eugen Pedersen, Charles Golbert Picard, W.Frochner, Solomon Reinach, Ed. Polen, Karl Lehmann-Hartleben, Theodor Birt, Rossi Lino, H.Stuart Jones, H.A.T. Davies, I.A.Richmond, Eugenia Strong, Giuseppe Lugli, K.Bianchi-Bondinelli, Giovanni Becatti, Alain Malissard etc. cf. Miclea Ion, Florescu Radu, op.cit., pp.47-53.

4. Vezi **Historia utriusque belli dacici e Traiano Caesare gesti ex simulacris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collesta**, Romae, 1576.

5. Vezi cota 4465.

6. "COLUMNA TRAJANA/EXHIBENS/HISSTORIAM/UTRIUSQUE BELLI DACICI/A/TRAJANO CAESARE AUGUSTO/GE STI/ AB ANDREA ORELLO/ Adcurata delineata et in aere incisa, nova descriptione et observationibus/ illustrata, cura et studio/ ANTONII FRANCISSCI GORI/ Florentinae Academiae Professoris/ AMSTELAEDAMI/Sumptibus JACOBI WETSTENII/MDCCLII" (COLUMNA TRAIANA (A LUI TRAIAN) ARĂTÂND ISTORIA CELOR DOUĂ RĂZBOAIE DACICE PURTATE DE TRAIAN CAESAR AUGUSTUS, desenată îngrijită și gravată în alamă de ANDREAS MORELLIUS, explicată, (scoasă la lumină) cu o nouă descriere și observații (noi), prin grijă și studiul lui ANTONIO FRANCESCO GORI, profesor al Academiei florentine(din Florența). În AMSTERDAM, cu cheltuielile lui IACOBUS WETSTENIUS, 1752).

7. Reprezintă, de fapt, a treia ediție a lucrării menționate la nota nr.4, tipărită pentru prima oară în 1576.

8. Vezi **Colonna Traiana nuovamente disegnata et intagliata da...**, Roma, 1672

9. Vezi **Raphaelis Fabretti, Gasparis F.Urbinatis, De Columna Trajar Syntagma**, Roma,1683.

10. 1 picior roman = 0.296 m.

11. Pentru comparație cu textele analizate de istoriografia românească considerăm necesară prezentarea textului reprodus de Gori:
 "SENATVUS. POPVLVSQ.ROMANVS
 IMP.CAESARI.DIVI.NERVAE.F.NERVAE
 TRAIANO.AVG.GERM.DACICO.PONTIF.
 MAXIMO.TRI.POT.XVII.IMP.VI.COS.VI PP.
 AD.DECLARANDVM.Q VANTAE.ALTITVDINIS
 MONS.ET LOCVS TANT.....BVS.SIT.EGESTVS".
12. O palmă romană = 1/4 dintr-un picior = 0,074 m.
13. Fac excepție planșele I-K, care prezintă doar trei benzi.
14. Vezi secvențele 309 și 310.
15. Vezi secvențele 223 și 224.
16. 16. Vezi secvența 163.
17. Vezi secvența 150.
18. Vezi secvența 225.
19. Vezi secvența 231 și 232.
20. Vezi secvența 292.
21. Vezi **Thesaurus Morellianus sive Familiarum Romanoem numismate onia**, Amsterdam, 1734.
22. Referințe despre Antonio Francesco Gori vezi **Enciclopedia universal ilustrata evropea-americană**, tom.XXXVI, Madrid, 1958, p.988; **Nouveau Larousse Illustré. Dictionnaire universal encyclopedique**, Tome sixieme, Paris, f.a., p.213; **Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arte**, XVII, Edizionii istitvto G.Treceni, 1933, p.555; **La Grande Enciclopedie**, Tome Dix-neuvieme, Paris, f.a., pp. 18-19; Rachel Guy, **Universul arheologiei**, vol.I, Buc., 1977, pp. 168-169; **Biographie universelle, ancienne et moderne**, Tome dix-huitiee, Paris, 1817, pp. 137-139.
23. Vezi **Museum Etruscum**, Florența, 1736-1743, 3 vol.; **Monumentum Columbarium libertorum et servorum Liviae Augustus et Caesarum**, 1727, **Museum Florentinum**, 1731-1743, 6 vol.; **Prodromus Musei Etrusci**, 1735; **Bibiliothecae Mediteae, Laurentianae et Palatinae codicum Mss orientalium Catalogum, difestus a Steph. Assemano**, 1743; **Symbolae litterariae, opuscula varia, philologica, scientifica antiquaris, sigma, lapides, numismata, gemmas et monumenta medii aevi complectens**, 1748-1758, 10 vol.; **Memorie de varia erudizione della Societa Columbaria**, 1747-1752, 2 vol.; **Exemplar tabulae Trojanae ex aere pro pueris et puellis alimentariis rei publicae Veteiatium**, 1749; **Dactyliotheca**, 1750; **Museum Cortonense a pr. Valerio Fr.Gorio et R.Venuti illustratum**, 1750; **Thesaurus gemmarum antiquarum astriferarum**, 1750, 3 vol.
24. În afară de exemplarul de la Biblioteca documentară a Filialeli Arhivelor Statului, Județul Arad au mai fost identificate un exemplar la Biblioteca Județeană Arad și un al treilea la Biblioteca Academiei București.
25. În exemplarul păstrat la Arhivele Statului toate cele 14 planșe sunt dispuse la sfârșitul textelor, la celelalte două, după explicațiile privind agata tiberiană, agata lui Augustus și scenele de pe Arcul de triumf al lui Titus, urmează planșele respective, rămânând la sfârșit doar planșele Columnei lui Traian.
26. Desenatorul vignetei este B.V.Overbeke, iar gravorul G.v.d.Gouwen.
27. Brunet, Jacques-Charles, **Manuel du libraire et de l'amateur de livre**, vol.XII, Berlin, 1921, col.1669+1670; Graesse, J., G., Th., **Tresor de livres rares et precieuse**, vol. III, Milano-New-York, 1950, p.120.

ISAIA TOLAN (1899 - 1953)

- figură arădeană în viața culturală românească -

Comunicare prezentată la Simpozionul științific "1 Decembrie - Ziua națională a României",
Arad, 28 noiembrie 1995

Adresându-mă dvs., în această ambianță culturală arădeană, îmi împlinesc mai mult decât o datorie filială, de a evoca activitatea tatălui meu, Isaia Tolan, desfășurată în viața culturală și publicistică din perioada interbelică din România, așa cum a fost. Numele său, care a ajuns astăzi aproape necunoscut, a fost prezent între anii 1919-1940 în multe din ziarele și revistele din epocă și în cadrul altor activități culturale remarcabile.

Ridicat din rândurile țărănimii ardeleni din ținutul Aradului și crescut în spiritul luptei seculare a românilor din Ardeal pentru dreptate națională și socială, Isaia Tolan și-a consacrat întreaga viață, prea scurtă, luptei pentru apărarea și dezvoltarea prin cultură a idealurilor naționale pe linia marilor tradiții ale publiciștilor ardeleni din trecut.

* *
* *
* *

Isaia Tolan s-a născut la 27 octombrie 1899 în comuna Simand, în partea care se numea atunci Șimandul de Sus, din județul Arad. Părinții săi erau țărani, cu o familie numeroasă, cu 14 copii născuți. Dintre aceștia, jumătate au murit de mici, victime ale bolilor epidemice. Dintre cei 7 rămași - o fată și 6 băieți - Isaia a fost băiatul cel mai mare. Școala primară a urmat-o în satul natal. Remarcat de învățători și preoți pentru dragostea de citit și scris și silința la învățătură, aceștia l-au trimis, cu recomandare, la liceul românesc din Beiuș. Aici, la liceul "Samuil Vulcan", urmează cele 8 clase, din 1911 până în 1918, distingându-se la disciplinele umaniste, la studiul limbilor străine și prin manifestarea de talent literar.

Evenimentele de la sfârșitul războiului mondial,

în anul 1918, îl găsim în ultima clasă, pe care o termină în particular. Reușește să se eschiveze de la recrutarea în armata austro-ungară, se retrage și se ascunde acasă în comuna natală, de unde participă la întâmpinarea armatei române în zona Aradului.

Imediat după Unire, pleacă la Cluj, unde se înscrie în 1919 la Universitatea nou înființată, la facultatea de litere și filozofie, urmând cursurile primilor ani până în 1922.

Chiar de la sosirea la Cluj, în paralel cu studierea cursurilor la facultate, se lansează în activitatea de presă - care trebuia să-i asigure și resursele de trai -, colaborând la ziare și reviste din Cluj și trimițând corespondență și la unele din București. Angrenându-se tot mai mult în această activitate, întrerupe studiile la Universitate și, curând, pleacă la București, unde, se pare, audiază unele cursuri la Universitatea de aici, printre care și cel al profesorului Nae Ionescu. În 1924 îi găsim numele înscris în colectivul de redacție menționat pe frontispiciul primului număr de apariție al ziarului "Cuvântul" și apoi, frecvent, până la începutul anului 1927, pe articole publicate în prima pagină a ziarului.

Din primăvara anului 1927 se întoarce la Cluj, în redacția ziarului "Națiunea". Întoarcerea îi permite reînscriserea la Universitate și absolvirea ultimilor 2 ani de cursuri, obținând, în 1929, licența în limbile și literaturile engleză, italiană și română.

Studiile universitare, în special din ultima perioadă, i-au prilejuit aprofundarea limbilor străine, dar și dezvoltarea pasiunii sale pentru studiile istorice, a vocației sale de căutător de documente

în arhive și biblioteci. În această direcție, exemplul și sprijinul profesorului G.Bogdan-Duică i-au fost o bună îndrumare pentru studiile istoriografice de mai târziu.

Această atracție spre cercetarea istoriografică a trecutului românilor ardeleni l-a determinat să opteze pentru profesoratul la Arad, unde se aflau bogate arhive de documente istorice necercetate. Astfel, din anul 1929, este numit profesor de limba engleză la Școala Superioară de Comerț din Arad, unde predă până în anul 1932. De asemenea, predă scurt timp la Școala de Arte și Meserii. Dar, renunță curând la cariera didactică pentru a se consacra cu totul publicisticii.

* * *

Activitatea publicistică, Isaia Tolan și-a început-o din anul 1919 prin colaborarea la presa clujeană, începând cu ziarul "Gazeta Ardealului" și "Patria" și revista "Gândirea" (1921-1922), unde publică articole, cronici literare, traduceri literare, poezii. Tot atunci trimite poezii, care i se publică, la "România Nouă - Supliment literar artistic", și "Brazde adânci", din București, în anul 1921.

Din toamna anului 1924, activitatea publicistică și-o transferă integral la București, participând la înființarea ziarului "Cuvântul" și a suplimentului său "Cuvântul literar artistic". Rămâne redactor permanent al ziarului "Cuvântul", tratând în articolele sale în special problemele românești și minoritare ale Ardealului. Colaborarea sa directă, ca redactor, se încheie la începutul anului 1927, pentru ca să se reia apoi, după instalarea la Arad, sub formă de corespondent permanent pentru Ardeal, până la suspendarea ziarului "Cuvântul" la sfârșitul anului 1933.

Revenind la Cluj în 1927, asigură, în calitate de prim-redactor și redactor responsabil, apariția ziarului "Națiunea" timp de o jumătate de an. Apoi, mai departe (1927-1928), colaborează la ziarul "Viitorul" din București, trimițând corespondență din Cluj; de asemenea publică poezii traduse din limba maghiară în "Universul literar" (1927).

În anul 1928, i se oferă ocazia de a lucra la elaborarea unui "Lexicon biografic" în stil mare, în genul celor "Who's who" din America, incluzând

personalitățile de seamă - contemporane și din trecut - care stau, prin eforturile și creațiile lor personale, la temelia României. Lucrarea era subvenționată de Episcopia din Oradea la inițiativa episcopului Frențiu. Deși s-a angajat cu fervoare în această lucrare de mari proporții, obținând un mare număr de răspunsuri la chestionare trimise în toată țara, este nevoit să oprească lucrul în anul următor, din cauza lipsei de ajutor din partea colaboratorului său numit de Episcopie, urmată de sistarea subvenționării. Nu a renunțat însă complet la această idee, rămânându-i o preocupare permanentă, peste ani, de a strânge material documentar în acest scop, fără a-și vedea însă țelul final realizat.

O nouă etapă începe în viața publicistică a lui Isaia Tolan o dată cu instalarea sa la Arad în toamna anului 1929. Reîntors pe meleagurile natale la vârsta de 30 de ani, deja cu o experiență bogată și un nume cunoscut în presă, cu studiile universitare finalizate printr-un post într-o instituție școlară, cu o mare ardoare de a explora și a pune în valoare vestigiile istorice ale arhivelor și bibliotecilor arădene și de a contribui la propășirea culturală a regiunii, se lansează, în paralel cu funcția de profesorat, în viguroase acțiuni pe plan cultural și în activitatea de presă.

Colaborează intens la ziarele din Arad "Aradul" (1930), "Ecolul", unde duce greul redacției în perioada 1931-1934, "Știrea" lui Ion B.Martin ș.a., dar este și corespondent al ziarului din capitală "Cuvântul" (până la sfârșitul anului 1933) și apoi la "Universul"; publică articole și în revista "Societatea de mâine" din Cluj, a lui Ion Clopoșel.

Participă, cu energie, la înființarea "Ateneului Popular Arădan" și apoi, în cadrul lui, ține conferințe în Arad (ex.la 26 octombrie 1931 cu tema "Ținutul arădan pe vremea începuturilor ungurești") și în localități din județ (ex.la Siria, în 1935, tema "Legăturile lui Mihai Viteazul cu ținutul arădan"). Face parte, împreună cu ceilalți membri al Ateneului (printre care: Gheorghe Ciuhandu, Al.Constantinescu, Eduard Găvănescu, Octavian Lupaș, Marcel Olinescu, Al.Negură, Tiberiu Vuia), din comitetul de redacție al revistei "Hotarul", înființată în 1933, colaborând și cu articole.

Cercetările sale în arhivele arădene contribuie

la punerea în lumină a unor aspecte din istoria și viața socială și culturală a Aradului din trecut. Astfel, publică studii ca: "Originea românească a Aradului" ("Societatea de mâine", nr.1, 2/1931); "Aradul și Orodul" (suită de 6 articole în "Ecoul", mai 1931); "Meseriașii români din Arad - Cercetări istorice, statistice, economice" (suită de 20 articole în "Ecoul", oct.1933); "Pregătiri pentru înființarea unei universități românești la Arad acum 60 de ani /adică în 1870/" ("Aradul", nr.1, 1930); "Din trecutul iobăgiei ungurești" (3 articole în "Ecoul", mai 1934); "Date ungurești despre moartea lui Avram Iancu" ("Societatea de mâine", nr.1, 1930) ș.a. Toate acestea conturau intenția de a ajunge să scrie o "Monografie a Aradului" extinsă.

Răspunzând nevoilor de cultivare a limbii române, de scriere și exprimare în ea corecte, tipărește "Noul dicționar ortografic al limbii române" (editura "Știrea", Arad, 1932), destinat elevilor, dar și tuturor celor ce scriu în limba română, inclusiv în presă. Dicționarul are câteva caracteristici care îl particularizează: insistă asupra greșelilor de limbă frecvente mai ales în Ardeal, unde influența limbilor străine - maghiară și germană - fusese foarte puternică; conține un capitol al formelor verbale inversate, care pune în evidență bogăția de forme a inversiunilor ce dau specific aparte limbii române.

În condițiile complicării situației internaționale europene și creșterii exacerbate a presiunilor asupra României pentru revizuirea granițelor țării, în special a celor vestice, stabilite prin tratate de pace, Isaia Tolan, în calitate de profund cunoscător al realităților ardelenene, se simte dator să ia poziție fermă în presă împotriva acestor pretenții. Și o face la nivelul manifestărilor lor din presa străină, răspunzând atacurilor de la Budapesta, Roma, Berlin. În acest scop, cu mari eforturi și sacrificii, scoate în anul 1934 o publicație proprie, "Gazeta antirevizionistă", care apare și în 1935, pentru ca în anul 1936 să o transforme în revista lunară "Piatră de hotar", din care au apărut 12 numere. Ambele publicații s-au bucurat de sprijinul Ligii Antirevizioniste din România" (vicepreședintele pentru Ardeal - prof.Onisifor Ghibu) și de colaborarea unor personalități culturale din Arad ca: prof.Ioan Lupaș, dr.Sabin Manuilă, prof.Eduard Găvănescu, dr.Ilie Dăianu, dr.Gh.Ciuhandu,

prof.Sabin Evuțianu ș.a. Dintre articolele de mai mare amploare publicate aici de Isaia Tolan sunt de menționat: "Din cronica dezrobirii Aradului" - piesă de referință pentru istoria evenimentelor anului 1918 de la Arad ("Piatră de hotar", nr.5-6, 1936) și "Între unguri și români - Pe marginea jurnalului de călătorie prin România al lui Nemeth Laszlo" ("Piatră de hotar", nr.3, 1936, publicat și ca broșură separată - Arad, 1936).

Cu anul 1936 se încheie activitatea cultural-publicistică a lui Isaia Tolan în Arad, când, în toamnă, se mută cu familia la București. Aici i s-a oferit, de către Pamfil Șeicaru, directorul ziarului "Curentul", postul de șef de redacție pentru problemele ardelenesti, din cadrul ziarului. Începe o nouă activitate trudnică pentru el, acoperind cu articolele sale competente, aproape zilnice, tematica unei perioade tulburi și frământate de 4 ani, în care ia apărarea drepturilor românești din Ardeal, pe toate planurile - istoric, social, cultural, politic. Rămâne pe baricadele presei până la sfârșitul anului 1940, anul tragediei naționale, când asistă neputincios și îndurerat la sfârtecarea țării. Cu toată deziluzia pentru nereușita luptei dusă în presă pentru apărarea integrității țării, nu disperă. Ajunge la concluzia că activitatea în presă în noile condiții de cenzură nu mai este eficientă pentru idealurile sale și își concentrează toate preocupările sale de studiu și cercetare asupra problemelor fundamentale de istorie ale Ardealului. Apreciază că, în perspectiva împrejurărilor vitrege care aveau să urmeze, drepturile naționale pot fi susținute mai bine prin lucrări înfățișând dovezi istorice și demografice serioase, incontestabile, care să justifice acțiunile politice.

* *
*

Din anul 1939, pe când mai scria încă la "Curentul", el a fost cooptat ca funcționar la Ministerul Minorităților Naționale atunci înființat. În toamna anului 1940, prin desființarea acestui minister, el a fost transferat la Președinția Consiliului de Miniștri, unde a funcționat ca referent de presă până în anul 1946, când a fost transferat din nou la Departamentul pentru Naționalități, reînființat atunci.

În ultimii acești ani sănătatea sa s-a deteriorat

tot mai mult, astfel că în anul 1947 este pensionat medical. Starea sănătății continuă să i se înrăutățească treptat, până la moartea sa care s-a produs la 31 august 1953, în București.

Din anul 1940, numele lui Isaia Tolan nu a mai apărut în presă. Toate eforturile sale, în anii următori, până la ultimul an de viață, s-au concentrat asupra studiilor de istorie. În timpul anilor de serviciu, timpul liber și-l consacra, până noaptea târziu, frecventării Bibliotecii Academiei Române, adunării materialelor documentare și scrierii lucrărilor de istorie. Își organizează cercetările în așa fel ca să ajungă la scrierea unei istorii politico-sociale a Transilvaniei, complete, sarcină atât de necesară, pe care istoriografia noastră nu a realizat-o nici până astăzi. A adunat un material vast, dar nu a ajuns să redacteze decât unele capitole acoperind perioada de la începuturi până la Răscoala de la Bobâlna (1437). În același cadru, a finalizat un studiu "Femeia și copilul în Ardealul feudal - Pagini de istorie socială", pe care a încercat să-l publice în 1948, dar nu a reușit. A abordat și elaborarea unei "Monografii a Țării Silvaniei", în 1941, care s-a întrerupt și ea după redactarea primelor capitole, materialul strâns rămânând neprelucrat.

În ultimii ani ai vieții, datorită lipsurilor materiale, a fost nevoit să efectueze traduceri din limbile maghiară și engleză. Dintre acestea, este de remarcat traducerea riguroasă a piesei vechi de teatru "Bank-Ban" de scriitorul maghiar clasic Katona Jozsef, la cererea preotului Adrian Maniu, traducere pe care acesta a folosit-o la redactarea variantei sale de versificare.

* *
*

Isaia Tolan a fost, fără îndoială, prin scrisul și acțiunile sale, un exponent caracteristic al mișcării culturale interbelice, pe linia afirmării naționale - naționalistă în sensul bun al cuvântului - continuând tradiția publicisticii vechi ardelene în condițiile noi ale României întregite.

A fost una din conștiințele românești treze ale acestei perioade, generate din suferința de veacuri a poporului său, căruia i-a dedicat întreaga sa

viață, luptând neabătut și neînduplecat pentru drepturile acestuia.

A fost un spirit de o structură democratică intrinsecă, cu o deschidere largă spre umanism și universalitate culturală. L-a atras cultura altor popoare, care i-a fost accesibilă prin cunoașterea mai multor limbi străine. A tradus cu talent poezii din limba engleză, de Edgar Allan Poe, și din limba maghiară, de Ady Endre și Babits Mihaly, dar a scris și poezie originală, de sensibilitate deosebită.

A avut o fire de poet, boemă chiar, cu o simțire extremă față de suferințele semenilor săi și ale neamului său, cu o dăruire de sine totală. Pe cât era de modest pentru sine, pe atât era de pătimăș și năvalnic atunci când erau în joc soarta și nevoile altora - ceea ce se poate vedea din toată activitatea sa gazetărească. Impetuos și dur în articolele sale polemice, fără a depăși limitele urbanului, era necruțător față de alții, atunci când se considera îndreptățit, cum era și față de sine.

Era un spirit cercetător analitic aplecat spre studiul istoric, înzestrat cu o răbdare, o tenacitate și o acribie ieșite din comun, în căutarea și parcurgerea exhaustivă a surselor de documentare pentru găsirea adevărului. Înzestrat fiind cu o capacitate rară de intuire clară a sensului evoluției istorice a evenimentelor, din trecut și din prezent, a fost ferit de a se rătăci în amănunte, pe care le căuta de altfel în documente, pentru a ajunge la concluzii de sinteză.

Un talent lingvistic înnăscut, manifestat încă din copilărie, l-a îndreptat spre studiul mai multor limbi străine (mai mult de 7), moderne și clasice, care l-au ajutat în studiile de istorie a Ardealului (în special latina și maghiara). Pentru limba română avea o înclinare împătimită, străduindu-se să-i afle calități nepuse destul în evidență, căutând să-i facă să vibreze sonoritățile și sensurile - în mod deosebit în poezie - și îndemnând la folosirea corectă și cultivată a limbii în presă.

Toate acestea au condus la profilarea unui ziarist de talie remarcabilă, demn de a fi studiat și în raport cu orientarea ziaristicii din prezent. Sunt de citat principiile de ziaristică pe care le-a urmat în lupta sa din presă și, în general, în tot scrisul său, formulându-le astfel: "A cunoaște totul; a se feri de retorisme, a spune numai fapte

și a mărgini comentariile la atâta cât trebuie; a nu publica nimic nedovedit și a dovedi pe cât se poate totul cu dovezi din arsenalul dușmanilor” (din articolul “Cuvânt de mânecare” din “Călăuza antirevizionistă”, nr.1, 1934).

În general, în scrierile sale de presă, Isaia Tolan a exprimat poziția națională românească, de tentă ardeleană, rezultată din evoluția istorică și care s-a radicalizat în expresie sub imperiul atacurilor iredentiste din presa străină, în apărarea integrității țării. În înțelegerea nuanței de “naționalism” a lui Isaia Tolan, manifestat în perioada interbelică, nu se poate face abstracție de toate împrejurările epocii, de toți factorii obiectivi și subiectivi care l-au determinat, inclusiv de deschiderea sa spre valorile culturale, spirituale ale celorlalte națiuni și înțelegerea pașnică cu ele. A fost cazul și cu națiunea maghiară, căreia i-a cunoscut și înțeles ca puțini alți români limba, istoria și cultura, pe care le-a apreciat, traducând în limba română creații literare care l-au atras, în special poezia lui Ady Endre. Ceea ce nu l-a împiedicat să combată drastic pretențiile iredentiste care s-au manifestat.

Înțelegerea corectă a poziției sale nu se poate face fără parcurgerea scrierilor sale, sarcină dificilă pentru că majoritatea se află risipite prin multele publicații la care a colaborat timp de peste 21 de ani, iar altele, importante, nici nu au fost publicate. Si, peste toate, a fost așternut timp de peste 50 de ani, un văl de tăcere și uitare, care n-a mai putut fi străpuns decât de citarea numelui său în referințe la unele scrieri istorice ale sale de neocolit sau în dicționare de specialitate (M.Straje - Dicționar de pseudonime - 1973; I.Hangiu - Dicționarul presei literare românești - 1987) și de publicarea unor documente din arhiva sa (Gh.Cardas - Documente literare - 1971, 1973).

Acum, la trecerea a 42 de ani de la moartea sa, cred că se cuvine să i se resuscite memoria, făcându-i-se cunoscute viața și contribuția sa în publicistica românească - pe bază strict de documente - și, dacă se va putea, publicând scrierile din opera sa care sunt valabile și azi.

În tot ce a făcut, pe planuri multiple, Isaia Tolan s-a străduit mult, neprecupețindu-și forțele, sănătatea și cele materiale. A întreprins multe, cu elan, intuind în toate ceea ce este mai important.

S-a aruncat în valuri care de multe ori l-au depășit și forțele nu i-au fost de-ajuns, iar destinul advers, al său și al societății românești, nu i-au permis să se realizeze până la capăt, în modul cum ar fi dorit. Dar o ardere internă intensă l-a condus și l-a mistuit tot timpul - un foc care răzbate din toate scrierile sale, dar mai puternic din poezii -, l-a consumat prea devreme pentru ceea ce ar fi putut și ar fi vrut să dea.

Iar dacă dictonul “In magnis et voluisse sat est” este valabil, atunci i se cuvine, cred, de drept, să rămână în memoria vie a nației sale ca aparținând unei generații de înalte aspirații și idealuri.

Si cred că cea mai bună încheiere a acestei evocări o constituie versurile unui dublu catren, cu titlul “Singur”, scris de Isaia Tolan spre sfârșitul vieții sale (București, 1944):

“Povestea mea nu-ncepe c-o sămânță adusă de vânt,
De ape sau scăpată dintr-un plisc pe pământ;
Povestea mea nu-ncepe nici
Cu parabola sămănătorului: Eu-îs de-aici!

M-am iscat din pământul acesta ca suflarea din om,
Ca gândul din creier, ca poama din pom.
Pământul mi-e mamă și soarele tată,
Mi-e frate tot ce vezi pe moșia mea toată.”

* *
*

Post-scriptum

Precizări: Textul comunicării s-a limitat strict la date biografice sigure, atestabile documentar, evitând lansarea de relatări nedovedite, care pot prezenta dubii și nesiguranță, mai ales acum când viața sa este foarte puțin cunoscută.

Aprecierile și caracterizările, în schimb, aparțin prezentatorului în cea mai mare parte și pot fi considerate subiective până la confirmarea lor de fapte, documente, martori.

Scopul comunicării a fost numai de a oferi câteva jaloane sigure de orientare pentru cei care se vor încumeta să scrie o biografie obiectivă mai completă a lui Isaia Tolan, spre informarea corectă a cititorilor neavizați sau greșit avizați.

Călin Tolan

PRECIZĂRI LA
MATERIALUL PULICAT SUB
TITLUL "O BIOGRAFIE
EXEMPLARĂ: ISAIA TOLAN"
(ÎN VIZIUNEA
PUBLICISTULUI
ION POGANA)*

Materialul publicat se compune din două părți distincte (menționate în ordinea inversă plasării lor în revistă):

I. Textul cu notele lui Ion Pogana despre viața lui Isaia Tolan (respectiv "biografia" lui I.T.);

II. Prezentarea acestei "biografii" de către dl. Dan Demșea.

* *
*

Ca fiu al lui Isaia Tolan, mă consider dator să fac următoarele precizări referitoare la aceste texte, pentru asigurarea scrierii corecte a istoriei, respectând dictonul "De mortus nihil nisi verum" (adaptat de I. Tolan):

I. La lectura textului prezentat ca fiind o "biografie amplă" făcută de I. Pogana lui Isaia Tolan, un cititor chiar neavizat este izbit de constatarea multor erori, inclusiv contradicții, dintre care, lăsând la o parte greșelile de dactilografie sau tipar, citez următoarele:

- La primul rând din text se afirmă că I.T. s-a născut la 7 oct. 1899, pentru ca, la câteva rânduri mai jos să se treacă data 27 oct. 1899!

La pagina 42 se afirmă că au fost 14 copii (frați). Dacă-i numărăm pe cei înșirați cu numele găsim 13! (NB: Apar erori și la numele lor).

- "Noul dicționar ortografic ..." este indicat la pagina 44 a fi apărut în 1932, iar la pagina 45, în 1934!

- La pagina 45 se pomenește traducerea din maghiară a lucrării "Bing bang"! Este vorba de piesa de teatru "Bánk-Bán" de dramaturgul maghiar Katona József.

Pe lângă acestea, care apar la prima vedere, textul mai cuprinde și multe alte erori (datări, nume, afirmații greșite etc.), precum și aprecieri subiective, relatări apocrife etc., care rezultă ca atare din confruntarea textului cu informații cunoscute din alte surse și pe care un cititor neavizat nu le poate sesiza.

De aceea, materialul nu poate fi considerat o biografie obiectivă exactă, a publicistului Isaia Tolan. El este doar un material memorialistic, constând din consemnarea de către I.P. a relatărilor făcute de un membru al familiei lui I.T. despre evenimente așa cum le-am perceput la timpul lor, cu subiectivitatea respectivă, și pe care le-a redat din memorie mai târziu, după trecerea multor ani, fără a fi avut posibilitatea să le confrunte documentar. Ele au fost notate de I.P. în grabă, după cum se vede din stilul lor neîngrijit, cu multe erori, atras de particularitatea și ineditul lor. Le-a reținut probabil, pentru a nu se pierde informația valoroasă, deși brută, pe care o conțin, pe care, eventual, să o folosească ulterior la scrierea unei biografii documentate a lui I. Tolan, pe care l-a cunoscut la Arad în timp ce-și făcea debutul în publicistică. Boala sa și apoi moartea intervenită în anul 1984 nu i-au permis să o mai scrie. În orice caz, este greu de presupus că, dacă ar mai fi trăit, I. Pogana, publicist cu destulă experiență, ar fi publicat acest material fără prelucrarea lui cu precauțiile necesare sau cu preveniri de rigoare.

II. Prezentarea sumară făcută de dl. Dan Demșea acestui material, deși precizează importanța lui, păcătuiește în câteva aspecte principale, ca urmare a neexaminării sale critice.

Începând prin a prezenta destul de confuz proveniența materialului (atribuindu-i o redactare între anii 1976-1982, predat la "24 ianuarie" dintr-un an nespecificat), dl. D.D. îi atribuie calitatea de biografie amplă făcută de I.P. lui I.T.. ceea ce, după cum am arătat mai sus, este eronat.

Dl. D.D. nu examinează atent materialul dat spre publicare și, în consecință, nu sesizează nici erorile lui elementare, evidente, pentru a le semnală și nici nu-și ia precauțiile necesare în evaluarea materialului printr-un minimum de confruntare documentară sau chiar prin consultarea cu membri ai familiei lui I.T. aflați în viață.

De aici a rezultat publicarea materialului tale quale, lipsit de aparatul critic obiectiv, necesar orientării cititorului, mai ales în acest caz când

subiectul, aparținând de-acum istoriei, este aproape total necunoscut.

Mai mult, dl. D.D. îngroașe lipsurile materialului, adăugând alegații personale neconforme cu adevărul atestat documentar. Am reținut afirmația din text: "Vehemența cu care este atacat Goldiș în presa clujeană (id este "Patria", din anul 1926, organ al P.N.T.) de către I. Tolan și alții, nu are acoperire morală și documentară necesară", urmată de alte afirmații deplasate. Contrariat, am parcurs întreaga colecție a ziarului "Patria" pe anul 1926 și nu am găsit nici o urmă de numele lui I.Tolan, autor al vreunui articol! În acest mod, regretabil, ajunge dl. D.D. să-l acuze dânsul pe I.T. de "lipsa de acoperire morală și documentară" și altele, adică de ceea ce însuși dă aici dovadă!

* *
*

În final, se poate trage concluzia că materialul lui I.Pogana, publicat în revistă, prezintă în sine valoare autentică prin informațiile brute, subiective, diverse, interesante și prin anecdotică lor, conținute, dar care nu pot fi acceptate ca reale și exacte decât după confruntarea lor cu documente obiective. El poate fi preluat, de aceea, numai cu prudența necesară.

Corectarea erorilor conținute de material nu se poate face printr-o simplă erată, ci doar prin scrierea unei biografii a lui I.T. obiective, cu date certe, verificate documentar. Acest lucru încearcă să-l realizeze pentru început, în limita cunoașterii actuale, biografia prezentată în cadrul Simpozionului dedicat "Zilei naționale - 1 Decembrie" ținut la Arad în 28 noiembrie 1995. O biografie completă a lui Isaia Tolan va putea fi scrisă de abia după cercetarea documentelor legate de viața și opera sa va încumeta să o abordeze competent, în spiritul adevărului istoric.

Călin Tolan

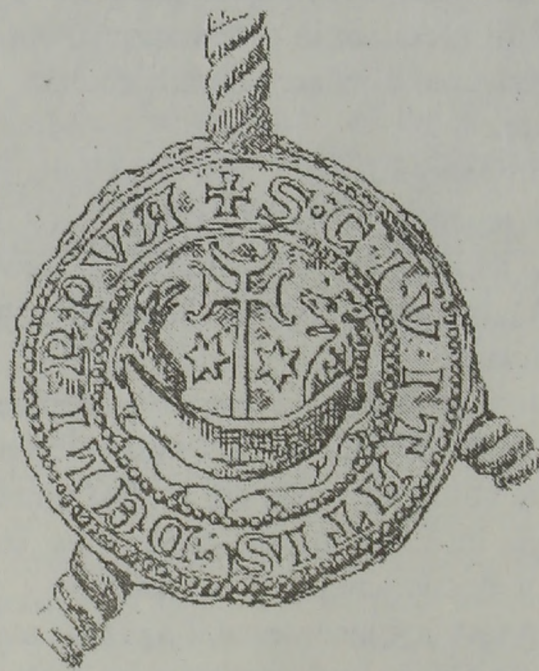
București, 29 dec. 1995

*) "ARADUL CULTURAL", NR. 2/1995, PP.41 - 45.

Despre pecetea mare a Lipovei din secolul al XV-lea

Șpre sfârșitul secolului al XIII-lea principala vamă regală a sării se constituie la Lipova unde au fost constituite clădiri speciale pentru port și vamă.¹ În veacul următor rolul Lipovei va crește și mai mult tocmai datorită comerțului cu sarea, transportată pe Mureș, iar circulația intensă a argintului va permite chiar și înființarea unei monetării.² Autoritățile orașului emiteau documente pe care le autentificau folosind o pecete mare și una mică. În rândurile de mai jos ne vom referi la pecetea mare, a Lipovei,³ din secolul al XV-lea. Ea este rotundă și are în emblemă un însemn propriu.

În câmpul sigilar (fig.1) s-a reprezentat o

luntre din mijlocul căreia se înalță o cruce având extremitățile brațelor mici în formă de semilună iar brațul lung flancat de două stele, fiecare cu șase raze. La cele două capete încovoiate în sus ale ambarcațiunii se vede în dreapta un cap de animal ce aduce cu lupul iar în stânga o figură asemănătoare cu o pasăre de pradă.⁴ Privind cu atenție capul de lup, observăm trăsăturile specifice ale acestui animal: gura mare deschisă, ochi ageri, urechi scurte, gât gros și puternic iar pasărea de pradă prin modul de reprezentare este de fapt un delfin.

Primul element ne amintește de steagul dac, vestitul balaur cu cap de lup "draco"⁵. Locuitorii pe care-i individualiza această pecete, erau cu certitudine urmașii celor care venerau asemenea însemne, dacii și romanii. Al doilea element, delfinul⁶ este semnul prosperității în lumea tracică fiind regăsit atât la romani cât și la greci.

Cât privește "catargul" vasului s-a apreciat că acesta are în vârful său un element special în ansamblul pecetei numit Cruce Buzdugan de grâu, vechi simbol geto-dac care este reprezentat pe capacele unor străchini aparținând culturii Wietenberg⁷, iar cele două stele sunt fără îndoială simbolul veșniciei. Dedesubtul vasului⁸ menționat sunt redată două vrejuri de frunze ondulate, aluzie la vegetația de pe râul Mureș. Ele au rolul de-a înlocui valurile pe care unii cercetători le consideră că sunt "asemănătoare unor droburi de sare"⁹.

Acest mijloc de transport pe apă înfățișat și pe Columna lui Traian¹⁰ a fost folosit și pe râul Mureș atât de către daci cât și de către romani.

Reprezentarea luntrei pe pecetea mare a Lipovei evocă faptul că în această urbe exista o intensă activitate comercială printr-un port dotat cu instalații specifice în care staționau vasele pline cu mărfuri, mai ales sarea, mult căutată, încă din antichitate.

În exerga formată din două cercuri perlate s-a scris legenda în limba latină: S. (IGILLUM) CIVITATIS DE LIPPVA (SIGILIUL ORAȘULUI LIPOVA). Începutul textului (legendei) este indicat printr-o cruce.

În legătură cu elementele reprezentate în pecetea mare a Lipovei ne raliem opiniei deja exprimate conform căreia ele au fost utilizate într-un sigiliu încă din epoca romană ca semne de întărire a documentelor administrative.

Acest fapt incontestabil a permis menținerea vechilor tradiții a geto-dacilor și apoi a românilor și la nivel de administrației transmițându-se astfel posterității simbolurile sacre ale vechii Dacii¹¹.

Prof. Augustin Mureșan

NOTE

1. vezi Mihail Guboglu, **Călătoria lui Evliya Celebi Efendi în Banat** (1660), în "Studii de istorie a Banatului", vol.II, Timișoara 1970,

p.44-46; Géza Kovách, **Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolul X-XIII, în "Ziridava", XII, 1980, p.198-199.**

2. Gerhardt Hochstrasser, **"Monetăria și camera de sare din Lipova în secolul al XIV-lea", în Mitropolia Banatului (37) nr. 2, 1987, p. 78-82.**

3. Pecetea mare și mică a Lipovei au fost reproduse în lucrarea lui Márki Sándor, **Arad vármegye és Arad Szabad Királyi város története**, (Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad), vol.II, 1892, p.183 și a lui Aurel Eisenkolb, **Lippa város története** (Istoria orașului Lipova), Lipova 1912.

4. S.Jako, **Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul secolului al XV-lea), în "Documente privind istoria României", Introducere, vol.II, Editura Academiei R.P.R., 1956, p.616-617.**

5. În legătură cu steagul dac vezi: D.Berciu, **Asupra "Balaurului" dacic, în "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", 30, 1937, p.87-90; Anton Velcu, Steagurile României, în "Enciclopedia României", vol.I, 1936-1938, p.74; Ion Barnea, **Stindardul dacilor pe Arcul de Triumf al lui Galerius, în "Magazin istoric", XII, 1 (30), 1978, P.11-15; R.Vulcănescu, **Mitologia română**, Editura Academiei R.S.R., 1985, p.17; Maria Dogaru, **Însemne geto-dace, în "Lupta întregului popor", număr special, 1986, p.58.******

6. În antichitate pe unele ponduri care serveau la cântărirea alimentelor și mărfurilor cumpărate zilnic s-a redat delfinul, jumătate de delfin sau un sfert de delfin, acesta în raport de fragmentarea tipului ponderal, vezi Constantin Moisil, **Ponduri inedite sau puțin cunoscute din Histria, Callatia și Tomis, în "Studii și cercetări de numismatică", vol.I., Editura Academiei R.P.R., 1957, p.251-252.**

7. F.Mihalca, **Simboluri geto-dace în pecetea mare a Lipovei în secolul al XVII-ea, în "Clio" Anul II, nr.9-12, sept. dec. 1993 (Timișoara), p.4.**

8. Despre evoluția navelor vezi Cristian Crăciunoiu, **Corăbii străbune**, Editura Sport Turism, București, 1983, p.7-24.

9. F.Mihalca, art.cit., p.4.

10. Radu Vulpe, **Columna lui Traian - monument al etnogenezei românilor**, Editura Sport-Turism, București, 1988, scenele II-XXLXVI, p.22-24.

11. F.Mihalca, art.cit., p.44.

ARHIVELE ARĂDENE -

SUPORT AL CERCETĂRII ISTORICE

O incursiune în sutele de fonduri și colecții de arhivă (846) concentrate, în cei 45 de ani de existență (din lunie 1951), în depozitele filialei din Arad a Arhivelor Statului, este utilă pentru cei interesați să investigheze acest patrimoniu.

Filiala Arhivelor Statului, județul Arad, unitate teritorială a Direcției Generale a Arhivelor Statului București, din cadrul Ministerului de Interne, deține aproximativ 5.700 m.l. poliță-raft documente, începând cu anul 1406. Vechile înscrisuri, rămase din secolele XV-XVII, sunt însă sporadice, cele mai multe pierind, probabil, cu ocazia incendiilor mistuitoare din vremea ocupației turcești a Aradului (1552-1695), sau a distrugerilor produse orașului la începutul secolului al XVII-lea de luptele purtate între armata imperială și răsculații ("curuți") conduși de Francisc Rákoczi al II-lea. Nu greșim, de aceea, dacă socotim arhivele arădene drept izvoare de cercetare istorică mai ales pentru intervalul cuprins între începutul secolului al XVIII-lea și anul 1966, perioadă ce-și găsește deplin acoperirea în documente din cele mai reprezentative pentru configurație economică, politică și socială a acestei regiuni situate la vestul țării. Anul amintit mai sus (1966), corespunde limitei superioare până la care este admis, potrivit legislației românești în vigoare, consultarea documentelor, adică, după trecerea a 30 de ani de la emiterea lor. Aceasta nu înseamnă că, la preluarea fondurilor nu a fost adesea depășită bariera celor 30 de ani, în depozitele unității găsiindu-se și acte din anii '70 - '80 al secolului nostru. Ele rămân însă inaccesibile cercetării istorice, până la împlinirea termenului legal.

Cu o evidență ce răspunde în suficientă măsură nevoilor cercetării, contând, pentru secolele XVIII-XIX, îndeosebi din instrumente contemporane (registre alfabetice pe probleme, registre intrare-ieșire ș.a.) iar, pentru secolul XX, din inventare dactilografiate, fondurile și colecțiile își dezvăluie prețiosul conținut. După proveniență ele pot fi tratate grupat în fonduri administrative, judecătorești, economice, politice, din ramurile muncă și ocrotiri sociale, învățământ, cultură, culte, fonduri personale, familiale și colecții. Din punct de vedere al limbii documentelor, distingem două perioade: cea anterioară unirii Transilvaniei cu România, când în cancelariile autorității statale se foloseau cu precădere limbile latină, germană și maghiară, deși limba vorbită de majoritatea populației comitatului Arad era, în toate timpurile, româna și, perioada de după unire când, evident, limba română și-a intrat definitiv în drepturi, inclusiv în scrierea actelor oficiale. Se păstrează totuși înscrisuri în limba română și înainte de unire, în arhivele unităților de cult ale bisericii ortodoxe române, ale bisericii greco-catolice, ale unor societăți culturale cu caracter național și instituții bancare românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum și în corespondența rămasă de la militanți români arădeni pe tărâm politic, social, cultural.

Printre cele mai des aflate în atenția cercetătorilor, datorită domeniilor multiple pe care le acoperă, sunt fonduri administrative. Între ele se detașează, ca importanță, Prefectura județului Arad, continuatoarea activității fostului comitat și Primăria municipiului Arad, ambele cu însemnate cantități de documente, ce străbat în timp aproximativ 250 de ani, de la începutul secolului al XVIII-lea și până în deceniul 8 al secolului XX. Li se adaugă arhivele de factură mai recentă și întindere mai mică,

preluate de la preturile de plasă, primăriile comunale, iar în perioada sovietizării țării, de la sfaturile populare, care, împreună, constituie un bogat rezervor de informații, pe măsura diversificatelor atribuții ale instituțiilor ce le-au creat. Practic, nici un aspect al vieții economice, politice și sociale consumate în perimetrul lor de competență, nu a trecut fără să lase urme în înscrisurile vremii. Doar intervenția omului a mai putut știrbi acest tezaur, prin selecționări repetate, încercate de funcționari neavizați, chiar dacă bine intenționați, lipsiți adesea de orizontul de cunoaștere necesar. Tocmai de aceea, acum, când se află în administrarea Arhivelor Statului, documentelor li se acordă protecție specială. O bună parte au fost deja microfilmate, operația derulându-se în continuare, iar la sala de studiu se oferă spre cercetare microfilmele de asigurare, în locul originalelor, puse la conservare și ocrotite, pe această cale, împotriva uzurii.

Într-o grupare aparte se situează fondurile judecătorești, mai puține la număr decât cele administrative, pe care le completează prin informații specifice. Cuprind arhivele preluate de la Tribunalul Arad, Parchetul Tribunalului, judecătorii și procuraturile din oraș și județ, dateate între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și anii '50 ai secolului XX.

Fondurile economice, în număr de 316 provin de la tot atâtea întreprinderi industriale, unități agricole, comerciale, de transporturi, instituții bancare ș.a., ce au funcționat în județ între sfârșitul secolului al XIX-lea și anii '70 din secolul XX. Prin mijlocirea lor poate fi reconstituit și urmărit, în evoluția sa, profilul economic al regiunii. Se numără printre ele și arhivele celor mai cunoscute întreprinderi industriale arădene: "Astra" - Vagoane, UTA, Strungul ș.a. ale majorității unităților agricole de stat și cooperatiste, ultimele (CAP-uri) lichidate prin efectul Legii fondului funciar din anul 1991, exprimând din plin falimentul regimului socialist în domeniul agriculturii.

Fondurile politice au intrat în păstrarea Arhivelor Statului după evenimentele din 22 Decembrie 1989. Ele provin de la fostul Comitet județean Arad al Partidului Comunist Român care, pe parcursul activității (1944-1989), a adunat în depozitele sale de arhivă pe lângă documentele rezultate din propria activitate și pe cele ale unor partide și organizații politice arădene, aflate sub influența și conducerea sa. Este vorba despre Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară maghiară ș.a. Se știe că acestea au dispărut, rând pe rând, înghițite de partidul unic. Gruparea fondurilor politice nu le cuprinde din păcate, pe cele ale partidelor democratice cunoscute din perioada interbelică. Ele au pierit, cu largul concurs al autorităților statului totalitar, care s-au îngrijit, în anii dictaturii proletarietului, și de lichidarea fizică a liderilor acestor partide.

Fondurile din ramura muncă și ocrotire socială răspund, în parte, nevoilor cercetării de specialitate îndeosebi în domeniul raporturilor stabilite în procesul muncii între forța de muncă salariată și patronatul întreprinderilor industriale. Cel mai bogat în informații se dovedește a fi fondul Inspectoratului regional al muncii din Arad, cu arhivă cuprinsă între anii 1923-1948. Exercițându-și competența asupra județelor Arad, Bihor și Hunedoara, instituția a creat documente care surprind, ca un sensibil barometru, frământările sociale din epocă. De mare valoare practică pentru nevoile oamenilor a fost fondul Casa Asigurărilor Sociale Arad (1921-1949), care, ani în șir, a furnizat dovezi de vechime în muncă foștilor salariați ai firmelor arădene.

Fondurile din ramurile învățământ și cultură, provenind de la câteva zeci de unități școlare și din domeniul culturii. Se situează în timp de la mijlocul secolului al XIX-lea și până în anii '70, etalând râvna unor

înaintași și rolul unor instituții, consacrate luminării poporului, ridicării lui în rândul neamurilor libere și civilizate ale lumii. Printre cele mai dense din acest punct de vedere, pot fi amintite Asociația Națională din Arad pentru Cultura Poporului Român (1862-1944), Directoratul Regal al Școlilor greco-neunite (1843-1876), Inspectoratul Școlar Județean (1889-1950, 1968-1975) ș.a.

Fondurile din ramura culte, grupează documente preluate de la Episcopia ortodoxă română a Aradului și de la alte 65 unități de cult, protopopiate și parohii ortodoxe și greco-catolice din județ, cuprinse între secolele XVIII-XX. Oferă informații referitoare la edificarea, renovarea sau decorarea bisericilor, construcția și întreținerea școlilor confesionale, înființarea și gospodărirea fundațiilor bisericești, a unor societăți culturale și coruri sătești, editarea periodicelor patronate de biserică etc. Actele rămase se detașează prin utilizarea grafiei române, într-o vreme când aceasta era prohibită în instituțiile de stat. Este o probă a preocupării constante a bisericii pentru cultivarea limbii române și întreținerea spiritualității românești în partea de vest a Transilvaniei.

Fondurile personale și familiale, provenite de la 52 de persoane fizice sunt, în general, de mică întindere și conțin acte din secolele XVIII-XX, în unele cazuri chiar mai vechi. Furnizează informații de interes biografic privitoare la persoanele sau familiile care le-au generat, unele cu nume răsunătoare în istoria patriei, dezvăluind, în același timp, aspecte particulare mai puțin prezente în alte fonduri, referitoare la evoluția vieții economice, politice, sociale, culturale din zonă. Se cer evidențiate, în acest context, înscrisurile ce atestă rolul Aradului, al bărbaților săi de frunte, în pregătirea și îndeplinirea actului unirii Transilvaniei cu România. Dintre cele mai frecvent căutate de cercetători, pentru densitatea și valoarea informațiilor oferite, amintim fondurile personale Vasile Goldiș, Ioan Suciș, Roman Ciorogariu, Iosif Dinyer, Ludovic Kónya, Emil Szilard și pe cele familiale Ștefan Cicio-Pop, Mocioni-Stârcea, Fabian-Schenk, Konopi-Lengyel ș.a.

În fine, amintim colecțiile, ajunse la a 21-a, care au fost create prin gruparea documentelor după criterii tematice, cronologice sau după genuri de acte. Vechimea și varietatea înscrisurilor le conferă unora valoare de excepție. Se detașează în acest sens diplomele emise de cancelariile voievozilor și principilor Transilvaniei, de cancelariile locurilor de adevărit, de ordinele călugărești sau de breslele meșteșugărești. Li se adaugă manuscrise de lucrări, corespondență și scrisori cu emitenți și destinatari din cei mai feluriți, sigilii ale autorităților vremii, hărți etc. Semnalăm colecția de diplome, cu scrieri originale datate între anii 1406-1915, colecția de documente (1538-1976), colecția de manuscrise (1526-1934), colecția de bresle meșteșugărești (1731-1909) etc. De asemenea colecția registrelor de stare civilă (1702-1955), cu un conținut aparte, care înmănunchiază aproximativ 2200 matricole de evidență a botezaților, cununaților și răposaților din județul Arad.

Valorosul patrimoniu arhivistic, atât de succint prezentat, se întregeste mereu prin noi preluări și achiziții de documente. Punerea lui la dispoziția cercetării este una din rațiunile de a fi ale filialei arădene a Arhivelor Statului. Accesul la consultarea fondurilor și colecțiilor se aprobă, la cererea doritorilor, de către directorul filialei, pentru cei din țară, de conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului București, pentru cercetătorii externi. Arhivele din România nu practică îngrădiri sau discriminări de nici un fel, oferind generațiilor de cercetători bogatele sale izvoare spre a le servi la cunoașterea nealterată a adevărului, atât de necesar în fundamentarea științifică a oricăror prestații cu caracter istoric.

Mircea Timbus

O DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ UITATĂ

Cuprinsul județului Arad, așa cum o dovedesc cu prisosință numeroasele descoperiri arheologice făcute în această parte a țării noastre, a dat științei istoriei urme de viață omenească având vechimi considerabile pe scara evoluției societății de pe continentul european.¹ Bunăoară, pe aria județului nostru se află cea mai cuprinzătoare cetate de pământ din Europa datând din epoca Hallstattiană² (suprafața fortificației este de 106 hectare, și se află la Sântana). În hotarul dintre Pecica și Semlac, în punctul topografic Sanțul Mare e situată cea mai importantă așezare dacică din partea vestică a României, și anume Ziridava.³ La Cladova, este în curs de investigare un veritabil centru militar-meșteșugăresc și religios care datează din zorii Evului mediu european.⁴ Și exemplele ar putea continua.

Descoperirea arheologică ocazională pe care intenționăm a o relua în cele ce urmează, este și ea o raritate în materie. Dar, din motive pe care nu le invocăm acum, în ciuda însemnătății sale științifice a rămas oarecum acoperită de colbul vremii, fiind de prea puține ori comentată în lucrări de specialitate. Lotul de ciudate obiecte din bronz provine din preajma localității Felnac și a fost rezultatul unei descoperiri fortuite.

În anul 1900, deci în urmă cu 96 de ani, și în cel următor apăruseră consecutiv în filele anuarului muzeului maghiar din Budapesta două articole în care erau prezentate bizare piese de bronz al căror loc de proveniență nu era altul decât Felnacul. Era astfel adusă la cunoștința lumii științifice o curioasă garnitură de ștanțe metalice cu ajutorul cărora era posibilă imprimarea pe foițe din argint sau bronz (aramă, aur) a mai multor tipuri de decoruri având felurite aspecte (pe care le vom prezenta mai jos).

Motivul inserării în aceeași revistă muzeală a două materiale editate succesiv a fost determinat de faptul că la muzeul din Arad s-au depus, la distanță de câteva luni unul de altul, două loturi (grupaje) de piese din metal ce s-au descoperit, în condiții insuficient elucidate în acel timp, pe terenul agricol aparținător Felnacului. Lotul prim a ajuns în depozitele muzeului arădean prin intermediul și datorită vigilentei organelor polițienești locale. "Observatori" secreți ai poliției au sesizat că în piață un țăran oferea spre vânzare, într-una din zilele verii anului 1899, obiecte de bronz a căror proveniență era vizibilă - o descoperire arheologică întâmplătoare. Evident că ocazionalul negustor de atichități și-a întrerupt în mod nefericit "negustoria".

După ce în anul 1900 piesele metalice de la Felnac - depuse în fondul muzeului arădean - constituiseră obiectul unui studiu de specialitate ce văzuse lumina tiparului, o persoană (rămasă neidentificată) a oferit spre vânzare "Societății de științe naturale și istorie" din Arad încă câteva ustensile similare celor publicate în filele anuarului budapestan. A urmat, în anul 1901, cel de-al doilea articol. Totodată s-a conturat ideea că în realitate cele 43 de ștanțe aparținuseră unui singur atelier.

Este puțin probabil că descoperirea lor să se fi făcut în două etape. E de admis că toate ștanțele, 43 la număr, le-a scos din sol săteanul care încercase să le vândă în piața arădeană. Acesta, din fireasca dorință de a obține un preț cât mai rezonabil, nu a "ieșit la târg" cu absolut toată "marfa". După eșecul înregistrat în nefericita pentru el zi de vară a acționat cu mai multă prudență, reușind să valorifice cea de-a doua parte a depozitului de bronzuri. Cumpărătorul, care desigur aflase despre întâiul grupaj de ștanțe ajunse la muzeu, le-a achiziționat, și ulterior, "în mod civilizată" le-a vândut amintitei instituții culturale.⁵

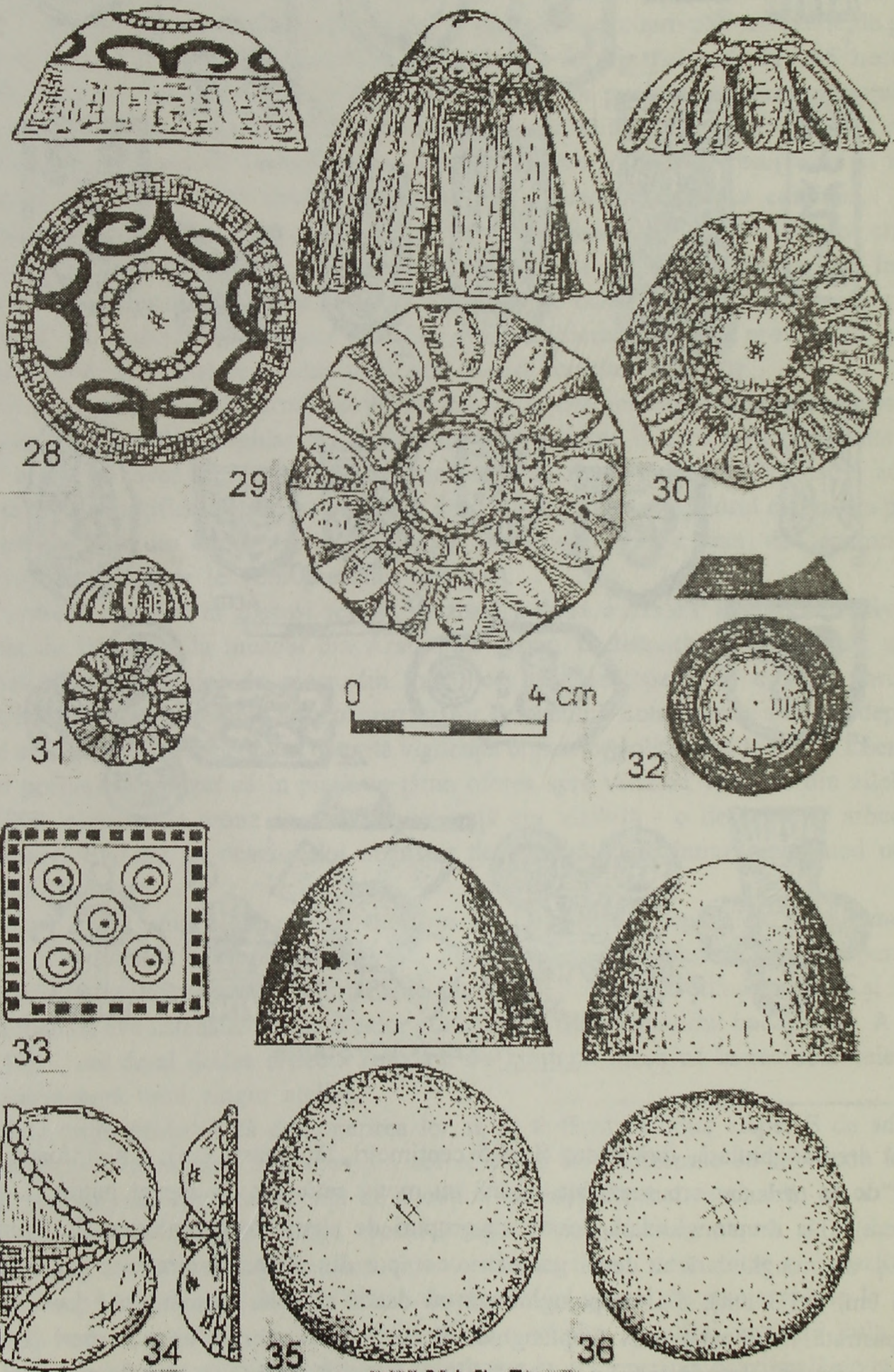
Prin coroborarea celor două articole referitoare la descoperirea ocazională de la Felnac s-a putut reîntregi acest unic fond de unelte de bijutier:

FELNAC. Ștanțe.

1. șanță dreptunghiulară, fără decor (L=6,5 centimetri, lățimea=2 cm); 2. ș. aproape identică cu cea de la nr.1 dar are suprafața ornată cu motiv reticular de aspect patrat (L=5,3 cm, l=2,2 cm); 3. ș. dreptunghiulară ornată cu grupuri de elemente geometrice (L=8 cm, l=2,6 cm); 4. ș. dreptunghiulară cu decor geometric compus din elemente circulare și semicirculare (L=7,6 cm, l=3,3 cm); 5. ș. dreptunghiulară cu decor alveolar semisferic (L=4 cm, l=3,1 cm) păstrată fragmentar; 6. ș. dreptunghiulară cu decor în forma unor cercuri (L=3,7 cm, l=3,1 cm) păstrată fragmentar; 7. ș. cu extremitatea ascuțită, ornată cu alveole circulare grupate

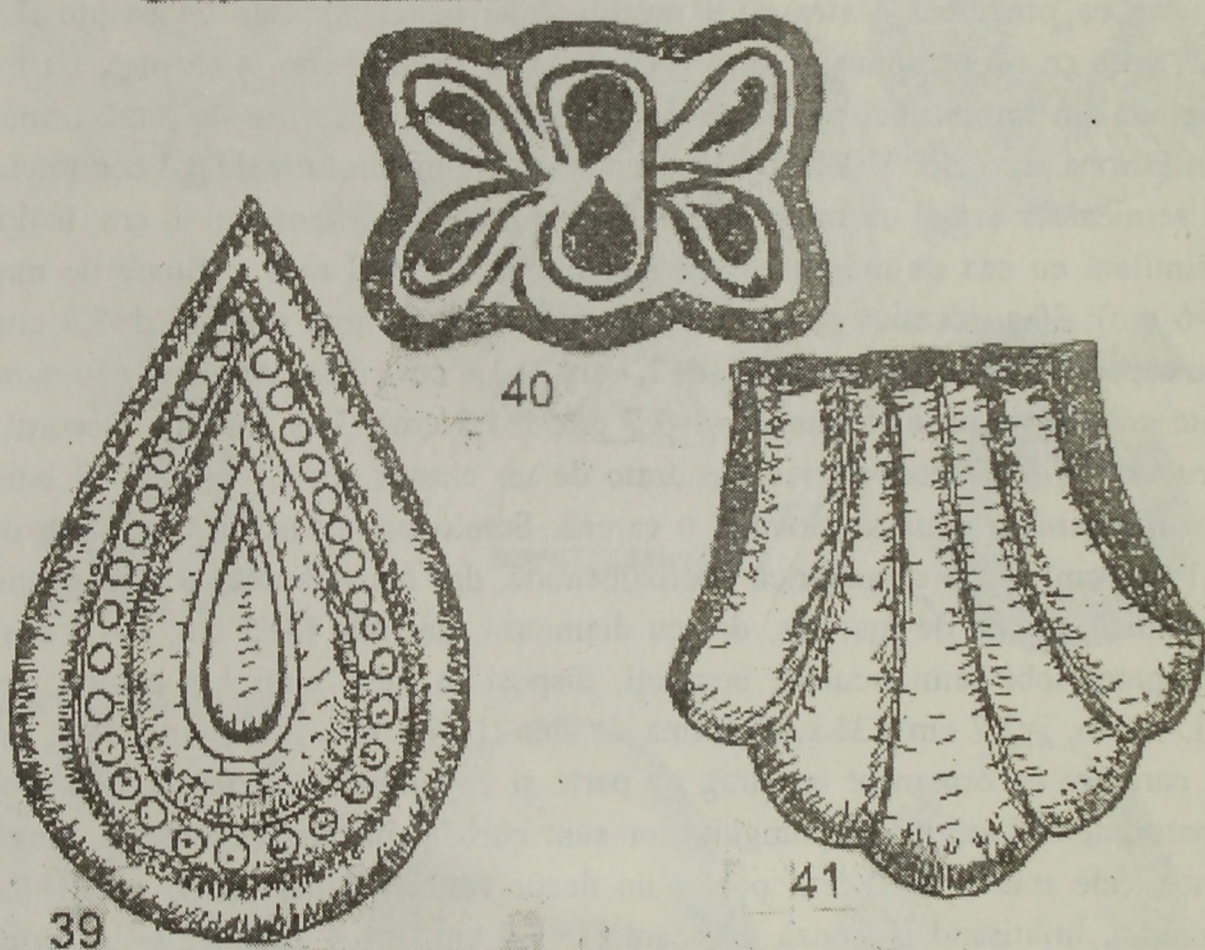
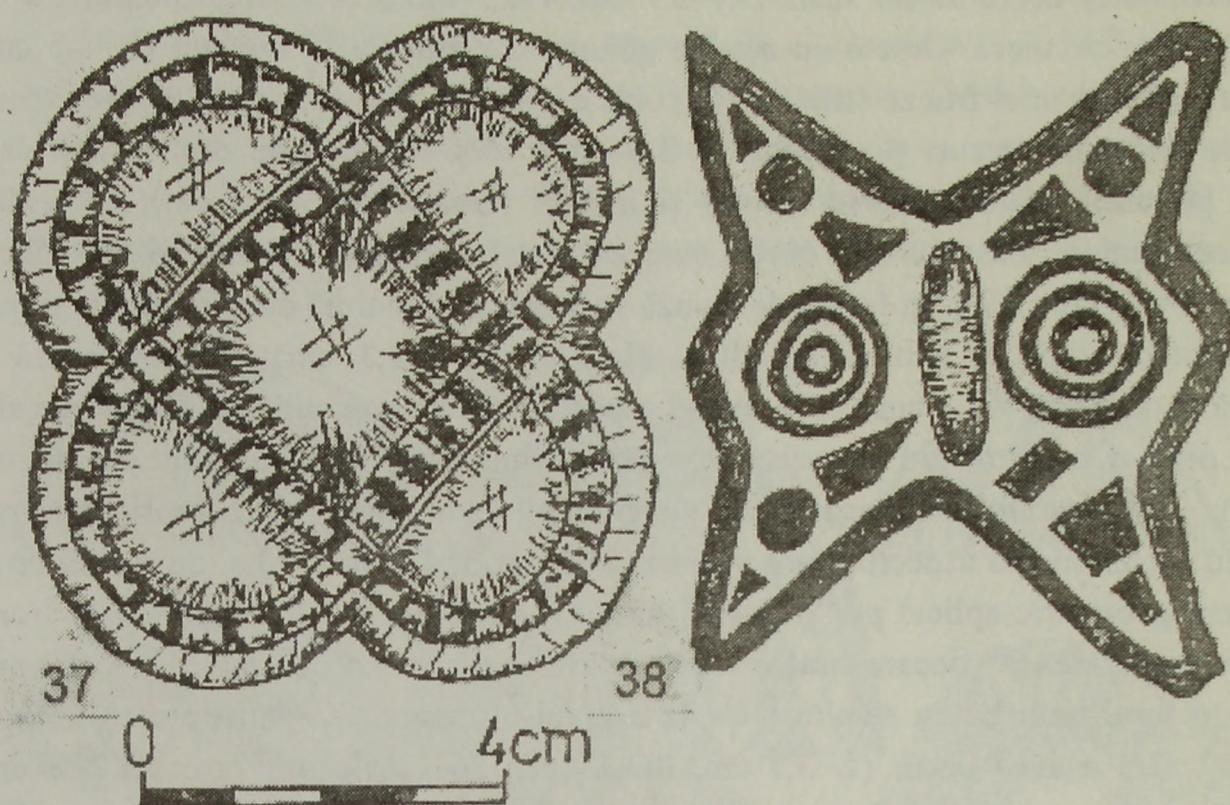
câte trei (L=6,5 cm, l=3 cm); 8.ș. dreptunghiulară cu decor incizat meandrat, având o extremitate în formă de semicerc (L=5,1 cm, l=1,6 cm); 9.ș. cu carenă longitudinală decorată cu motive geometrice dispuse simetric de-o parte și de alta a carenei (L=3,8 cm, l=1,9 cm); 10.ș. în formă de frunză stilizată. Are decor geometric complex (L=6,8 cm, l=3,2 cm); 11.ș. dreptunghiulară ornată cu patru palmete dispuse longitudinal, în asociere cu paranteze plasate simetric (L=5,3 cm, l=2,2 cm); 12.ș. similară cu cea de mai sus (nr.11) decorată cu un șir de ove plasate paralel pe marginea obiectului, iar spațiul dintre acestea e ocupat de o

FELNAC. Ștanțe.

împletitură de vrejuri stilizate ($L=4,5$ cm, $l=1,8$ cm); 13.ș. de aspect patrat având o latură curbată (semicerc) decor floral stilizat ($l=2,7$ cm, $l=2,3$ cm); 14.ș. dreptunghiulară având o extremitate semicirculară. Ornată cu motive geometrice grupate în registre ($L=4,5$ cm, $l=2,8$ cm); 15.ș. în forma unei frunze stilizate. Decorul e compus dintr-un grupaj de trei semicercuri în asociere cu patru cercuri ($L=3,7$ cm, $l=3,3$ cm); 16.ș. identică cu cea de mai sus; 17.ș. de formă patrată, ornată cu patru cercuri și incizii ($L=2,4$ cm, $l=2,3$ cm); 18.ș. de forma unei frunze alungite, ornamentată cu un cerc excizat în asociere cu alte motive geometrice ($L=3,4$ cm, $l=3,3$ cm); 19.ș. în formă de frunză stilizată, împodobită cu triunghiuri și paranteze grupate simetric față de axul longitudinal ($L=3,0$ cm, $l=2,3$ cm); 20.ș. similară cu cea precedentă ($L=2,5$ cm, $l=2,4$ cm); 21.ș. având aspectul unei frunze stilizate. Decorul e abundent și constă dintr-o mulțime de elemente geometrice ingenios îmbinate între ele ($L=4,5$ cm, $l=2,5$ cm); 22.ș. cruciformă, bogat decorată cu motive în formă de cercuri concentrice în asociere cu incizii având aspectul unor vrejuri ($L=5$ cm, $l=4,2$ cm); 23.ș. de aspect cruciform, cu ornament geometric aplicat pe "piciorul" crucii ($L=5,5$ cm, $l=5,5$ cm); 24.ș. în forma unei cruci cu brațe egale. Pe fiecare braț e un cerc având un punct central ($L=l=5,5$ cm); 25.ș. conturată în jurul unui buton semioval de la a cărui bază pornesc patru brațe ale unei cruci "de Malta", fără a avea decor ($L=3,3$ cm, $l=3,1$ cm); 26.ș. trilobată "așezată" pe un picior trapezoidal. Are ca ornament o stea cu 9 raze și două benzi umplute cu liniuțe ($L=3$ cm, $l=2,4$ cm); 27. ceea ce s-a presupus în anul 1900 că ar fi o ștanță este în realitate un fragment de fibulă digitată (în forma unei palme cu degetele resfirate, n.n.), tip de piesă ornamentală răspândită în Europa secolelor V-VIII d.Chr. Lungimea fragmentului e de 3,3 centimetri; 28.ș. în formă de semicalotă având un motiv decorativ floral stilizat (diametrul=6 cm, înălțimea=3 cm); 29.ș. similară cu cea de mai sus, însă mai înaltă. Decorul redă o floare de margaretă ($d=7$ cm, $î=6$ cm); 30.ș. identică cu cea de mai sus, dar ceva mai scundă ($d=5,8$ cm, $î=1,3$ cm); 31.ș. cu aspect de floare de romaniță ($d=2,7$ cm, $î=1,3$ cm); 32.ș. circulară neornamentată. Se putea bate pe aceasta un inel carenat ($d=3,7$ cm, $î=1,2$ cm); 33.ș. patrată. Decorul constă din cinci grupuri de inele concentrice încadrate de un chenar ($L=4,3$ cm, $î=0,3$ cm); 34.ș. realizată din îmbinarea a două semiove și o carenă. Semiovele au la bază un șirag de perle ($L=5,5$ cm, $î=1,3$ cm); 35.ș. semisferică neornamentată, dar foarte bombată ($d=5,5$ cm, $î=4,1$ cm); 36.ș. identică cu cea de mai sus, dar cu diametrul mai mic ($d=5$ cm, $î=4,4$ cm); 37.ș. compusă din patru lobi semicirculari, bombați, dispuși în jurul unui lob central patrat, și el bombat ($L=8$ cm, $î=2,7$ cm); 38.ș. în formă de stea ($L=7,3$ cm, $î=0,2$ cm); 39.ș. în forma unei petale, care are ca ornament un șirag de perle și o "limbă" excizată ($L=8,2$ cm, $î=0,7$ cm); 40.ș. patrulateră. Laturile dreptunghiurilor sunt curbate în trei secvențe (1. lungi) și în două secvențe, cele scurte. Interiorul poartă un decor vegetal stilizat ($L=5$ cm, $î=0,3$ cm); 41.ș. fragmentară, înfățișând o frunză de acant ($L=5,6$ cm, $î=0,4$ cm); 42.ș. în forma unui lup gata să se arunce asupra prăzii ($L=20,5$ cm, $î=13$ cm); 43.ș. asemănătoare cu cea de mai sus, dar de dimensiuni mai reduse ($L=7,5$ cm, $î=4,5$ cm); 44.ș. zoomorfă ce înfățișează un câțel, în fugă, orientat spre dreapta. Capul îl are mai bine conturat în privința detaliilor anatomice în comparație cu celelalte două ștanțe similare ($L=4,8$ cm, $î=3,8$ cm).

Confuziile în legătură cu această descoperire au fost generate de către muzeografi mai puțin calificați de la fostul Muzeu Regional Arad. Fără a studia cu grija față de respectarea datelor științifice inițiale din revistele de specialitate apărute în anii 1900 și 1901, s-a scris, deformând realitatea, că piesele s-au aflat într-un mormânt avaric (de fapt autorul acestor rânduri descoperise în zonă mai multe asemenea morminte ale migratorilor, vestigii față de care avea o deosebită predilecție). Mai mult decât atât, în fișa pe care a întocmit-o pentru

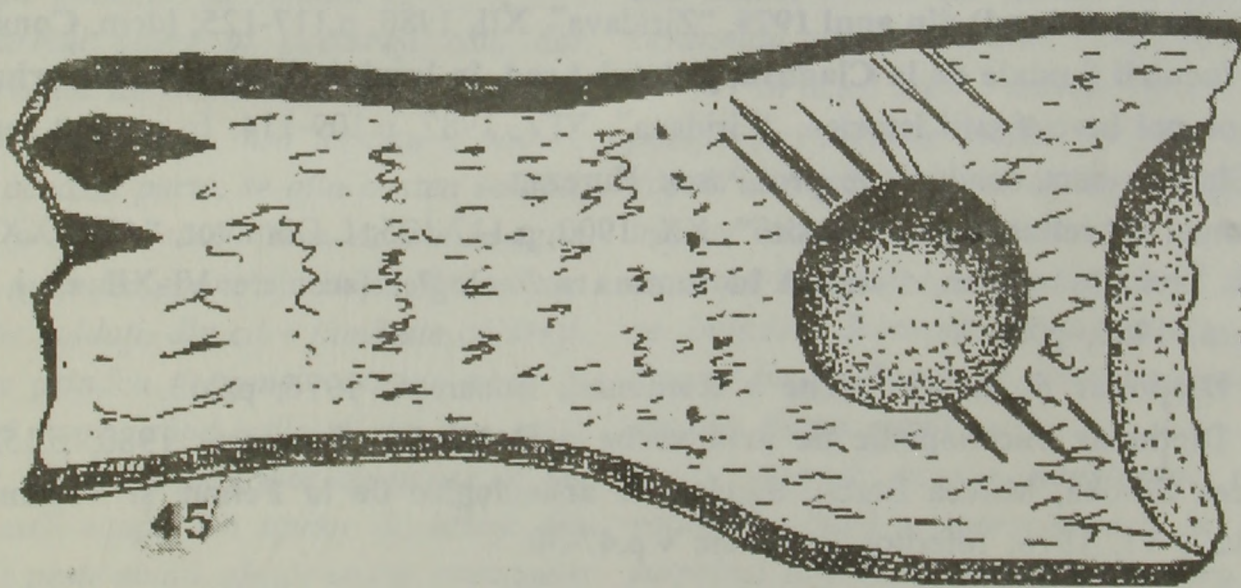
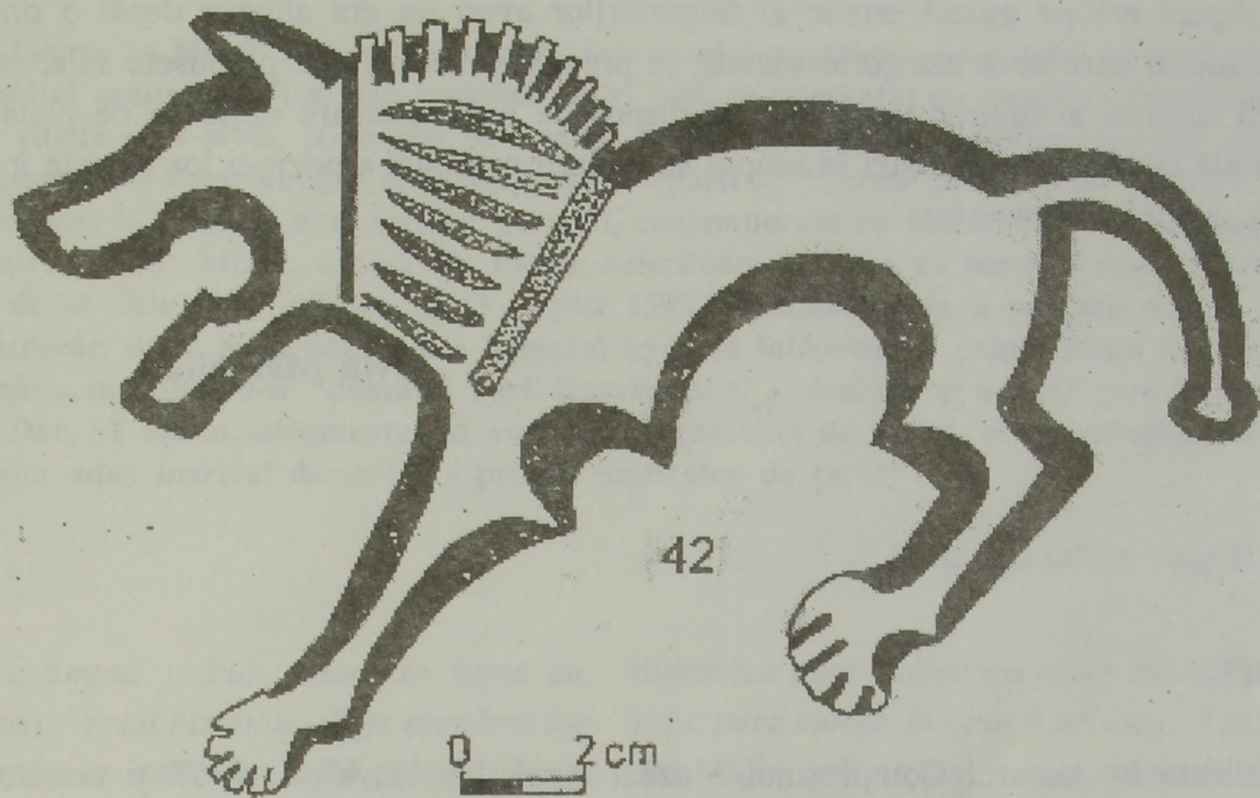
FELNAC. Ștanțe.

prezentarea acestei importante descoperiri arădene n-a dat nici un fel de detaliu asupra grupajului de ștanțe (reproducem integral textul: Felnac, com. în jud.Arad, în apropierea căreia a fost descoperit un mormânt avar datând din prima perioadă a stăpânirii avar (567-8 - 680). Bogat inventar din obiecte de bronz.E.D.). Pornind de la un atât de laconic izvor informațional, într-o altă lucrare de referință s-a consemnat în legătură cu această descoperire: "Felnac (sat, com.Felnac, jud.Arad); descop.înt.-f.d. Mormânt de tip avar datând din sec.6-7, aparținând primei perioade - stilul geometric - a artei avar: 29 tipare de bronz pentru

presat limbi și aplici de centură cu motive vegetale stilizate geometric - împletituri și rozete ...” 7

Fără a fi malițioși, facem totuși remarcă potrivit căreia, după încă două sau trei viitoare publicări, bazată pe izvoare informaționale tot pe atât de documentate ca și cele două surse citate se va ajunge, în final, la numărul exact al ștanțelor de la Felnac.

Dacă coroborăm însă știrile inițiale despre ștanțele de la Felnac cu rezultatele săpăturilor arheologice inițiate începând cu anul 1965 la Felnac 8, rezultă că în acest punct

FELNAC. Ștanțe și țipar (piesele acestui fond după AÉ, XX — 1900 și XXI — 1901).

topografic a existat o extinsă așezare rurală veche românească a cărei "funcționalitate" se situează cronologic din secolul al VII-lea până în secolul al IX-lea. Au fost investigate circa 40 de locuințe în al căror interior apăruseră o multitudine de obiecte din fier și din bronz. Firește că nu s-a ajuns la descoperirea locului în care au fost depuse în pământ, cu multe secole în urmă, cele 44 piese din bronz, dar s-a acreditat ideea că într-o așezare atât de importantă din punct de vedere economic nu era nicidecum exclusă, între alte meserii practicate (olărie, prelucrarea fierului și bronzului etc.) să fi existat și un artizan bijutier.

Faptul că acel meseriaș-artist se specializase în execuția unor tipuri de podoabe al căror aspect era pe gustul estetic al migratorilor avari nu era altceva decât o orientare a plasticianului spre acea categorie socială ce prețuia și achiziționa produsele sale, știut fiind că șefii militari ai tuturor timpurilor au dispus de îndestulătoare mijloace de plată care să le permită consistente comenzi în scopul sublinierii prin fast a poziției lor elevate în ierarhia socială a acelor vremuri.

Liviu Mărghitan

NOTE

- 1) Publicate în Anuarul Complexului Muzeal Arad, "Ziridava", I, 1967 și următoarele.
- 2) Mircea Rusu, **Metalurgia bronzului în Transilvania la începutul Hallstattului** (teza de doctorat), Cluj-Napoca, 1972, p.46, 48, 188 notele 14 și 36; pentru o informare generală v.Liviu Mărghitan, **Ora de arheologie**, București, 1993, p.35-39.
- 3) I.H.Crișan, **Ziridava. Săpăturile de la "Sanțul Mare" din anii 1960-1962**, 1964, Arad, 1978, 326 p.+130 pl.
- 4) Vasile Boroneanț, **Considerații preliminare asupra cercetărilor de la Cladova (comuna Păuliș, județul Arad)**, "Ziridava", X, 1978, p.139-149; idem, **Săpăturile arheologice de la Cladova (județul Arad) din anul 1979**, "Ziridava", XII, 1980, p.117-125; Idem, **Considerații asupra locuirii feudale de la Cladova, județul Arad, în lumina descoperirilor arheologice și a unor noi investigații istorice**, "Ziridava", XIV, 1982, p.109-114. În prezent cercetările de la Cladova sunt conduse de prof.Pascu Hurezan.
- 5) J.Hampel, "Archaeologiai Ertesitó", XX, 1900, p.117-125; L.Dömötör, "AE", XXI, 1901, p.62-66; Liviu Mărghitan, **Banatul în lumina arheologiei (secolele VI-XII e.n.)**, vol.III, Timișoara, 1985, p.43-61.
- 6) xxx **Dicționar de istorie veche a României**, București, 1976, p.263.
- 7) xxx **Dicționar enciclopedic de artă veche a României**, București, 1980, p.152.
- 8) Mircea Zdroba, Mircea Barbu, **Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu**, "Ziridava", VI, 1976, referitor la Felnac v.p.47-50.

LUPTA LUI MIHAI VITEAZUL DE LA CĂLUGĂRENI (1595), CONSEMNATĂ ÎNTR-UN DOCUMENT AL VREMII

Figura lui Mihai Viteazul strălucește de secole în conștiința poporului nostru, rămânând un simbol al eroismului și al nemărginitei iubiri față de pământul strămoșesc. Despre faptele sale de vitejie s-au scris, și se vor mai scrie, numeroase pagini. Amintim aici pe maiorul C. Topliceșcu, din Regimentul 3 Călărași, care a tipărit în "Cercul publicațiilor militare", din 1898, traducerea epistolei unui scriitor german, contemporan cu Mihai Viteazul, manuscrisul fiind găsit la Oscar Müller, avocat din Praga, referitoare la lupta cu turcii a marelui voievod român, de la Călugăreni, dintre 13-23 august 1595, eveniment care a pregătit unirea de la 1600, întrucât, după cinci ani, Mihai Viteazul avea să înfăptuiască prima unire a celor trei țări române, intitulându-se "domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei".

Dar, să lăsăm documentul să vorbească generației de astăzi, el constituindu-se într-un omagiu adus marelui domnitor - primul unificator de țară:

Prof. dr. Iulian Negrilă

Era în timpul când ziua se lupta cu noaptea. Turcii bizuindu-se pe numărul lor cel mare, se odihneau încă pe câmpia ce se desfășura dincolo de pădurile seculare care acopereau țărmul drept al râului Neajlov, un râu, care deși nu e mare, dar e greu de trecut, din cauza fundului său foarte nămolos și smârcurile ce-i formează ca un fel de paravan, care-i mărește și mai mult valoarea militară. Numai mici trupe de călăreți cutreierau încet malul râului, păzind ordiile turcești adâncite în somnul lor.

Pe țărmul stâng al aceluiași râu, dar acoperiți oarecum de vederea turcilor, tot prin copaci mai seculari, care însă formau o pădure mai mică de această parte, se afla oastea valahă, sub comanda prințului său, Mihai. Acesta se agita de moarte că nu putea opune vestitului Sinan Pașa decât 8.000 de soldați, din care jumătate călăreți. Somnul nu se prindea de genele acestui prinț în timpul acestei nopți, când sufletul său era atâta de frământat, deoarece în zadar așteptase el să-i vie în această noapte un ajutor de ostași din Moldova și de peste munți, ajutor ce i se promisese de mai mult timp și pe care puneă temei. Un moment, acest prinț era gata să cedeze ispitei sufletului său de a părăsi poziția în care el însuși atrăsese pe turci și să se retragă chiar atunci

dinaintea unui asemenea mare număr de vrăjmași și pe care număr în ajun îl aflase a fi atât de mare, dar trufia ori vitejia fu mai mare decât teama și atunci se hotărî a muri în acel loc, apărând numai cu micul său număr de oșteni această poziție care credea să devină mormântul său și al oștenilor săi. Pentru aceasta, el căuta să înșele pe turci asupra micului număr al oștirii sale, ținând-o mai mult întinsă, spre a nu lăsa pe dușman să cunoască slăbiciunea ei și tot pentru aceasta se hotărî să dea atacul contra lor numai cu trupele sale, în revărsatul zorilor din ziua ce trebuia să urmeze.

În acest scop trimisese infanteria ca să ia poziție pe malurile râului Neajlov și dânsul în capul unei părți de cavalerie, se aruncă ca un trăznet asupra corpului turcesc ce se pregătea tocmai a începe trecerea peste podul de lemn care se întindea deasupra râului, pentru a-și urma drumul înspre București, unde trebuia să se așeze un nou domn numit.

Atacul acesta neașteptat din partea valahilor, băgă o mare groază în turci, care, surprinși astfel, nu știau care încotro să fugă. O zăpăceală de neînțeles cuprinse corpul acesta turcesc, care era partea înainte-mergătoare a marii armate comandate de Sinan Pașa. Vestea acestui atac ajunse numai decât până la acesta

care ordonă îndată înaintarea întregii sale armate, pornind chiar el în persoană la locul unde începuse lupta.

Între acestea, prințul valah înaintase luptând pe drumul ce se deschidea dincolo de podul peste care trecuse mai multe sute dintre călăreții săi și cu toate că pădurea era deasă și calea foarte îngustă, nu înceta de a înainta mereu: deodată însă întâmpină o rezistență puternică și află că întreaga oștire turcească a pornit înainte. Atunci, el se întoarce către ai săi să-i îmbărbăteze la luptă, invocând în ajutor pe Dumnezeu creștinilor. Lupta este foarte tare de amândouă părțile, dar valahii văd mereu cum șuvoiul turcesc venea neconținut și oricâți cădeau în luptă, alții îndoțiți și întrețiți le luau locul. Într-un moment, prințul creștin văzu pe toți ai săi că erau aproape copleșiți de turci și curând podul era să fie stăpânit și el, deoarece lupta dedese înapoi. Atunci, de teama de a nu pierde podul, ordonă la ai săi să se retragă, dar în această retragere valahii lăsară vrăjmașului lor groaznicele urme ale morții teribile: totul cade împrejurul lor, iar valahii nu mai văd în prințul lor decât un înger al morții, pe un semizeu. Ajunși înapoi la pod, Mihai dă ordine să treacă bravii săi, pe când el însuși apără aproape singur podul și nu trece decât cel din urmă pe malul celălalt, dar și mai în același timp, o dată cu parte din armata turcească, care lupta cu înverșunare, fiind împinsă de la spate.

Se zice că nu se cunoaște o altă bătălie în lume, în care cei doi vrăjmași să se bată cu o mai mare ură, decât valahii cu turcii, în această vestită bătălie.

Lupta fu cu totul sălbatică la podul după apa Neajlovului, care era bătut și de tunurile prințului valah și care făcea mulțime de cadavre printre oștirea turcească. Mai târziu, însă, numărul cel mare al turcilor izbuti să respingă pe bravii apărători de la pod, care luptaseră de dimineață până aproape de apusul soarelui, unul contra treizeci. Tunurile valahe fură chiar luate de oștirea turcească, iar Sinan Pașa se pregătea a trece podul cu toată armata sa, trimițând și un curier, ca să ducă vestea biruinței la Stambul.

Dar, totul nu era sfârșit. Eroul creștin văzând că situația este cât se poate de critică,

chemă la sine pe unul din căpitani săi, cu numele de Gheție, căruia îi dăde ordin a lua 300 de călăreți, a trece cum va putea apa Neajlovului, mai la vale de locul numit Călugăreni, pe o direcție mai puțin grea de trecut și, după ce va trece, să meargă a ataca coloana turcească a mării oștiri ce înainta prin pădure spre a ajunge mai curând la pod. În acel timp, el îndemna din nou pe ostașii săi oboșiți de luptă, conjurându-i în numele Dumnezeului creștinilor de a muri pe loc pentru cauza creștinătății. El însuși da exemplu, murind în acest loc, unde se apără creștinătatea. Între acestea vine și știrea că ajutorul așteptat sosește, fiind în apropiere. Această veste redă curajul ostașilor valahi, care urmând pe prințul lor, se întorc la luptă. Prințul valah singur își face drum printre vrăjmași, pe când oștenii săi îl urmează cu o furie sălbatică. Turcii sunt surprinși de îndrăzneala aceasta aproape nebună a unui om ce nu vrea să se dea învins și care revine la luptă tocmai când nimeni nu se mai aștepta la așa ceva. Atacul stașnic al valahilor oprește deodată înaintarea turcilor. O învălmășeală grozavă se produce și doi pași (turci, n.n.) cad loviți chiar de prințul Mihai. Momentul e grozav.

Dar, printre turci se vestește că înapoi, prin pădure, se aud trâmbițe și zgomot de trupe ce sosesc din partea dreaptă. Erau călăreții

valahi, ce reușise a trece râul și străbătând prin pădure se apropiiau de turci. Spaima atunci era grozavă printre turci și începe o retragere grăbită și fără ordine, de frica de a nu fi tăiați pe la spate. Partea de trupe ce trecuse râul Neajlov, caută a fugi pe pod înapoi. Acest moment folosi prințului creștin, care, profitând de această panică, încurajează din nou pe ai săi în luptă.

Furia acestui atac asupra necredincioșilor este din cele ce nu se pot descrie. Nimic nu mai poate să reziste unui impetuos torent ce sfărâmă și răstoarnă tot ce întâlnește în calea sa, după cum era torentul acesta al luptei deznădăjduite, ce se da în acest loc, pentru cauza creștinătății. În fuga grăbită și dezastruoasă a turcilor, chiar Sinan Pașa, supremul lor șef, este rănit și luat de ai săi în fugă, spre a nu cădea în puterea valahilor.

Groaza este răspândită în oștirea turcească și numai noaptea, care începe a-și întinde vâlul întunecos, este salvarea de un adevărat dezastru, ce desigur ar fi urmat din cauza învâlmășelii. Dar și valahii sunt zdrobiți de oboseală și văzând pe turci fugind, încep a se retrage și ei, mai cu seamă că o parte a podului se rupsese în timpul luptei.

Când noaptea-și întinsese vâlul peste această localitate, care cu puțin în urmă făcuse să tremure pământul, nimeni nu ar fi putut crede că ziua fusese o luptă grozavă, o luptă de deznădăjduire, o luptă aproape de exterminare, între două armate atât de diferite în forța lor.

Când valahii se strecurară dincoace de pod, găsiră că și ajutorul așteptat sosise. Acum însă era prea târziu, fiind totul, deocamdată, terminat. Pentru orice siguranță însă, valahii sfârâmară cu totul podul de pe apa Neajlovului. Prințul Mihai, se zice, că strângând pe ai săi, le multumi cu lacrimi în ochi, pentru bravura lor din acea zi; iar când se făcu vorba pentru a doua zi, el le zise că a încercat o dată bravura lor și acum, când fiecare și-a făcut datoria, trebuie să și-o facă și el pe-a sa, nelăsând în puterea cea mare a turcilor pe bravii ce l-au înconjurat în acea zi, și că, deoarece oastea turcească este foarte numeroasă, nu ar mai fi înțelept a încerca încă o dată în același loc, încă o nouă luptă, de care este sigur, căci a doua zi turcii, limpezindu-se din amorțea lor, vor reîncepe lupta cu mai mare furie decât atunci. Chemând apoi și pe capii

oștilor de ajutor sosite, le comunică, că intențiunea sa este de a se retrage de pe acel câmp de luptă, care va spune generațiilor viitoare valahe despre vitejia străbunilor lor, rămânând ca moment de suvenire al acestei vitejii. Și, într-adevăr, valahii și cu aliații lor se și retraseră fără zgomot, chiar în acea noapte, iar a doua zi turcii, când voră să reînceapă lupta, nu mai găsiră nici un dușman contra căruia să lupte.

Această măsură a viteazului prinț a fost foarte bună, căci renumitul Sinan Pașa, văzând aceasta, s-a temut, de o nouă lovitură fără de veste din partea valahilor și nu s-a mișcat de pe loc decât tocmai spre seară și foarte încet și după ce se asigurase că valahii nu mai erau pe aproape. În timpul acesta valahii și viteazul lor domn s-au retras în bună ordine, mai sus de București, la orașul ce altădată a fost capitala acestei țări (Târgoviște, n.n.). Gloria turcilor păgâni a fost dar întunecată de steaua prea mult strălucitoare a acestui prinț creștin, ce se numește Mihai și care este un minunat bărbat, mare Domn și căpitan viteaz peste fire!"

**O SCRISOARE A COMITETULUI
NAȚIONAL ROMÂN DIN SIBIU
CĂTRE AVRAM IANCU
(30 oct.-11 noiembrie 1848)**

Vom reproduce mai jos conținutul unei scrisori oficiale, semnată de Nicolae Bălășescu, unul din principalii conducători ai mișcării naționale românești către cel care se îndreptau din ce în ce mai mult toate speranțele tuturor românilor. Cuvintele ei, uneori aspre, dau măsura momentului de maximă încordare atins în relațiile româno-maghiare, la o lună de la declanșarea războiului civil din împărăția habsburgică. Părea că orice posibilitatea de dialog la nivel de lideri ar fi încetat. Este doar o aparență. Ea va fi contrazisă de desfășurarea ulterioară a evenimentelor, în care n-au lipsit încercările de dialog.

Pentru a nu păcătui citând o singură sursă, cităm mai jos texte traduse de Atanasie

Șandor după rapoartele maiorului Gál Laszló privind motivațiile expediției execuționale: 1. "pentru că poporul răsculat voia să pornească în ajutorul cetății Arad" (vezi raportul scris în seara zilei de 24 octombrie 1848; Cf. Biblioteca Academiei Române, București, mss. rom. nr. 1059, f. 92). 2. "atacarea sfînteniei dreptului de proprietate" (vezi raportul scris la Galșa în 27 octombrie 1848; Cf. Idem, f. 100).

Și, în sfârșit, pentru a nuanța lucrurile, să vedem ce scrie maiorul Gal despre justificarea pedepselor marțiale ale acestui prim corp expediționar în Munții Apuseni: sentințele "sunt totdeauna soldate cu moartea deși nu întotdeauna este cazul. Prea multe victime are tribunalul acesta!" (vezi raportul din 29 octombrie 1848, scris la Pâncota) Cf. Idem, f. 103 v.). Menționăm că această informație cât și celelalte citate din mss. 1059 nu se găsesc reproduse în volumul Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania, Cluj-Napoca, 1988.

Dan Demșea

"Sibiu 30 oct. 1848

Frate Iancule!

Înainte de 2 oare ți-am mai scris o Epistolă, pe care ți-o am trimis-o prin Blaj, însă temându-mă ca nu cumva ori să nu o primești, ori prea târziu, dându-i-se și ocasiunea aceasta, /i/ți încunoștințez cele următoare:

Vindișgrez /Windischgraetz - n.n./ a luat Viena¹⁾ după ce o a bombardat grozav, a desarmat Legionul Academicu și pe lucrători; se făcu stăpân deplin peste Capitală; și acum împreună cu Soții săi: Jelachich ș.a. s-au îndreptat pașii spre Buda-Pesta.

Acum alta: Noi auzirăm p-aici, cumcă ungerii²⁾ ar fi venit din Ungaria prin comitatul Zărandului³⁾ în Ardeal⁴⁾; acum noaptea mă cheamă bătrânul⁵⁾ la el, și-mi zise ca îndată are să trimit 2 Stafete, una la Tine, alta la Zărand, prin care să-ți spui Tie, ca tu să faci grabnică rânduială, ca îndată să meargă o sumă de oameni, dar mică din loagărul tău⁶⁾, noi socotim, că Butian⁷⁾, cu vreo 30-50 de

călăreți, unde să scoale poporul⁸⁾ de p-acasă de la voi, și luându-vă după blăstămații aceia, cari pot fi 600-800, și au și 2 tunurele⁹⁾, să-i prindeți, și dac-ți putea așa să-i prăpădiți, încât nici picior din ei să nu rămâie. Tocmai aici ar trăbui să-și arate românii curajul, nu la oameni nearmați, la fâmei și copii. Prin sterpirea acestora de pre pământ ne-am face mare nume, laudă, și ne-am câștiga și odihnă, că de se vor mai întoarce aceia îndărăpt în Ungaria, apoi odihnă de ei tot nu veți avea, ci tot pe cap vă vor sta din vreme în vreme, prăpădind și pustiind pe români. Întră munți este lesne pentru voi. Nu trebuie stat cu ei la bătaie, ci când s-ar pune în poziție de a pușca cu tunul, oamenii să se răsipe, să nu stea într-un loc, dar să nu se sparie, ci să încungiure tunurile pe din dos, pe de lături, și să dea năvală spre ele, și prealesne le poate lua dela ei, că ele sunt grele, nu le poate întoarce și mișca așa lesne. Vedeți frate de le apucați!¹⁰⁾

Noi auzim că din Aiud au fugit Onkenteși¹¹⁾; au rămas numai babele; așa acum ce faceți. Auzim că cereți 40.000 fl. Cm., pentru ce? Pagubele de le făcură ei numai de atâta sânt?

Pentru mai sus arătații unguri vor veni asupra lor 2 Komp. de pedestri și 1 scadron de călăreți¹²⁾; cu aceștia îi puteți voi prinde și omori¹³⁾. Dece n-ai întins Landsturmul și prin Komitatul Arad și Bihor până la Tisa¹⁴⁾ ?

al tău frate

Bălășescu

Scrie-ne mai des".

"De la Comitetul naț./iunei/Române

Domniei Sale Domnului

Avram Iancu

Marelui Prefectu Generariu

a lu trupeloru Române

la Aiudu

Ex.Offo." /Sigiliu în ceară roșie/

Biblioteca Astra Sibiu

M.XIX/2/1.

NOTE ȘI COMENTARIU

1. Între 26-31 octombrie 1848, prin asediul și cucerirea capitalei imperiale, feldmareșalul

Windischgrätz în fruntea celor 80.000 de ostași imperiali lichida cea de-a treia revoluție vieneză. Cf. Unger M., Szabolcs C., **Magyarország története (rövid áttekintés) / Istoria Ungariei - Scurtă privire generală** /, ediția a 3-a, Budapesta, 1976, p.193.

2. Oastea Maghiară, care la începutul lunii octombrie 1848 - având concentrat la Arad un efectiv de peste 5000 de gardiști, voluntari și recruți se pregătea să încercuiască cetatea Aradului, va fi nevoită să detașeze un corp expediționar pe valea Crișului Alb împotriva insurecției românești recent declanșată. Vezi în acest sens Al.Roz, E.Glück, **Revoluția românească din 1848-1849 în părțile Aradului, în ARADUL - PERMANENȚĂ ÎN ISTORIA PATRIEI**, Arad, 1978, p.261-262; vezi și Márki Sándor, **Arad-vármegye és Arad Szabad királyi város története**, vol.II, Arad, 1895, p.560, 564. Cf. Ramming, **Der Feldzug in Ungarn / Campania în Ungaria** /, p.243.

3. Pe atunci granița dintre comitatul Arad și Zărand se afla între Iosășel (azi inclus la Gurahonț) și Gura Văii.

4. Corpul expediționar de represiune, după ce lichidase insurecția din podgoria Aradului (între 23-29 octombrie 1848), porni spre Gurahonț în același scop. Cf. Biblioteca Acad.Rom., București, mss. rom. 1059, f.30, 92, 103 v., 31. Considerăm că nu este lipsit de semnificație să adăugăm faptul că preotul Simeon Grozav din Gurahonț nu a fost singurul care a fost executat prin sentință imperială pe motivul că "ar fi cetit o scrisoare / manifest n.n./ venită din Ardeal, înaintea poporului, în care poporul s-au provocat a se înarma, a se presconta /pregăti - n.n./ pe o săptămână cu bucate ș.a. căci vor veni ardelenii să meargă mai înlăuntru în Ungaria" /Cf. Idem, f.31/, ba chiar "Avram Iancu cu moșii asupra ungarilor" /Idem, f.32/.

5. Simion Bărnuț, președinte al Comitetului Național Român de la Sibiu.

6. Tabăra militară, condusă de Avram Iancu.

7. Tribunalul Ioan Buteanu - numit prefect de Zărand în locul lui David Almășanu.

8. Ridicarea poporului sub arme primise denumirea colectivă de "glotași", corespunzând celui german,

"Landsturm".

9. O cifră aproximativ asemănătoare dă și medicul Atanasie Șandor. Vezi volumul de documente **Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania**, Cluj-Napoca, 1988, p.105.

10. Desfășurarea ulterioară a luptelor din munți va confirma aplicarea tacticii de luptă sugerată în această scrisoare.

11. Voluntarii.

12. În ziua de 10 noiembrie 1848, imediat după încetarea luptei de la Brad, maiorul Gal auzise "că se așteaptă într-ajutoriu românii husari /cavaleria - n.n./ de la Dobra". Cf. Bibl.Acad.Rom., Buc., mss.rom.1059, f.36. Drept consecință corpul expediționar s-a retras la Baia de Criș (Idem, f.37), ajungând în ziua de 11 noiembrie la Hălmagiu. Iar în noaptea de 12 spre 13 noiembrie Gal sosea la Iosășel.

13. După trei zile de la expedierea scrisorii lui Bălășescu, cea mai mare parte a corpului expediționar maghiar, în 14 nov. este rechemat de urgență la Arad. Ceea ce se va și întâmpla. Motivul principal al rechemării sale a fost provocat de înaintarea glotașilor români aliați cu grănicerii imperiali de la Orlat de-a lungul malului sudic al Mureșului în ajutorul cetății Aradului.

14. Nuanța de reproș strecurată în întrebarea pusă lui Iancu poate fi explicată prin faptul că Bălășescu nu părea să fie la curent cu înfrângerea insurecției românești din podgoria Aradului. Statul ungar proclamând uniunea Transilvaniei cu Ungaria, sesizase din vreme pericolul potențial al revoluției române. Așa se explică de ce guvernul ungar a prevăzut încă din vara anului 1848 concentrări de trupe la Szeged, Arad și Lipova - puncte cheie. La mijlocul lunii noiembrie 1848 oastea maghiară va pierde Lipova. În schimb, orașul - iar cetatea, din iunie 1849 - Arad vor fi unul din punctele finale ale rezistenței militare maghiare înainte de capitularea ei de la Șiria-Seleuș (august 1849).

Expoziție de pictură la sala Dalles

În zilele de 4-11 martie a.c., sala Dalles a găzduit o manifestare artistică de valoare. Publicul bucureștean a avut surpriza să descopere în destoinicul director al Casei de Cultură din Nădlac, o personalitate artistică puternică și originală, pictorul, Ludovic Sosnak. Șocul asupra privitorilor se datorează atât unei tematici grandioase cât și unei tehnici aproape inedite, bine adecvate temei alese.

Deși aparent non-figurativă, pictura d-lui Ludovic Sosnak se subsumează unei tematici ce impresionează prin originalitatea ideii: *problematica creației lumilor cunoscute și ipotetice, vii și nevii, creație privită dintr-un unghi care îmbină miturile cosmogonice cu descoperirile recente ale astrofizicii teoretice: totul privit într-o viziune de zguduitoare și poetică incandescentă.* În lucrările intitulate *Erupția materiei, Câmpuri energetice, Structuri energetice* ș.a.m.d. se sugerează atât mitul nașterii lumilor din Unul primordial cât și momentul mării explozii, Big Bang, pe care ni-l relevă fizica teoretică și cosmogonia științifică. Pictorul ne propune să fim spectatori acelei gigantice nașteri și încleștări de forțe care au generat primele particule subatomice. Globuri de foc și efluvii de materiale nascândă, de energie expulzată în câmpuri de forțe, zguduie imaginația privitorului prin dinamica copleșitoare a tâșnirilor și cromatica lor incandescentă de roșu, portocaliu, galben.

Urmează o nouă etapă în structurarea materiei și a energiei: planeta noastră se conturează, din lava incandescentă apare lumea minerală a rocilor cu stratificările lor măiestrit colorate. Tablourile intitulate *Transformări. Forme în Spațiu, Secțiuni de materie* ș.a. ne sugerează acest proces

grandios. În fine, din oceanul primordial apar primele organisme monocelulare, primele alge, primele meduze, o gamă de forme fluide, mișcătoare, colorate. Apoi forme vii mai consistente, mai conturate, apropie aventura creației de o lume mai familiară nouă, prin forme sugestive și simfonii cromatice. Titlurile tablourilor ajută imaginația privitorului care dincolo de încântarea dată de forme și culori, are bucuria unei revelații a naturii vegetale. Așa sunt tablourile *Peisaj, Pasăre, Corali*, ș.a.

Efectul emoțional, de grandoare cosmică și bucurie umană, al picturilor D-lui Ludovic Sosnak este susținut și de o tehnică adecvată, de alăturare a unor paste de culoare; prin difuzare și reacții chimice, aceste paste nasc contururi și suprafețe în mișcare ce sugerează explozia, transformarea, dilatarea, comprimarea, într-un cuvânt nașterea lumii fizice și a celei vii.

O bucurie pentru spirit și pentru ochi care poate sensibiliza cunoștința marelui public ...

Ligia Badea

*) Articol preluat din revista "Logos" nr. 2 (aprilie-iunie 1996) p. 11

Expoziție de iconografie bizantină “ARTĂ ȘI CREDINȚĂ”

Fundația Creștină și de Artă Cultă “Sfinții Teodor și Elena”, sprijinită de Ministerul pentru Tineret și Sport București, Departamentul pentru Tineret și Sport Arad, Inspectoratul de Cultură Arad, Patriarhia Română, Parohia Ortodoxă Română din Viena, Asociația Culturală “Vorba noastră”, Viena, Banc Post Arad și alți sponsori din Arad, a organizat o expoziție de icoane pe sticlă și lemn sub genericul “Arta și Credința” la Sala “Tânărul” aparținând Asociației Culturale “Vorba noastră” din Viena. S-au expus aproximativ 90 de lucrări aparținând unui număr de paisprezece tineri participanți împreună cu doamna profesoară Nan Ecaterina conducătoarea cercului de icoane și președinta fundației.

Majoritatea tinerilor participanți sunt sau au fost elevi ai Școlii nr. 21 Arad. Au expus: Moțiu Cosmina, Darie Corina, Toderăș Anca, Todincă Teodora, Balint Florin, Rusu Raul, Bulzan Cristina, Georgescu Marinela, Varga Tünde, Bolovan Tudorel, Guzei Adina, Luca Alina Laura, Iova Iulia, Dascăl Radu. Vernisajul expoziției a avut loc în data de 10 mai 1996. Expoziția s-a bucurat de succes,

participanții la expoziție, majoritatea români din diasporă au fost foarte interesați de icoane, le-au apreciat foarte mult, s-a propus continuarea unor astfel de schimburi culturale și științifice între tineri din Viena și Arad.

Domnul președinte Măran Trințu și Domnul vicepreședinte Neguricic Iovan au propus organizarea unor mai ample expoziții la care să participe tinerii iconari talentați alături de artiști din Viena la Galeria de Artă “Tânărul” din marele oraș.

Nan Ecaterina

Gheorghe Luchescu: "Lugojul - vatră a unității naționale", Editura Europa Nova, București, 1994 *

O carte despre istoricul unei localități cu profunde rădăcini în trecutul nostru istoric este, fără îndoială, binevenită.

Cu atât mai mult e binevenită cu cât Banatul cu bogata-i istorie a fost din nefericire, decenii la rând "inclus" rezumativ între faptele și evenimentele Transilvaniei. De data aceasta, autorul, deși nu este un istoric prin pregătirea profesională, profesorul lugojan Gheorghe Luchescu, abordează cu temeritate complexa și încă neîndeajuns de studiată istorie a ținutului bănățean, cu toate că din titlul cărții tipărită de către Editura Europa Nova ar rezulta că ar fi vorba în exclusivitate despre istoria Lugojului. Evident remarca nu este un reproș, ci dimpotrivă, o subliniere a strădaniilor autorului de a oferi cititorilor săi o lectură nu numai de interes "pur lugojan" ci una de rezonanță "ținutală" mai largă.

Materialul prelucrat, dens de informații, și cu atât mai dificil de sistematizat, a fost structurat în nouă capitole: **Începuturi; Legături cu celelalte provincii românești; Lugojul și anul revoluționar 1848; Lupta politică a lugojenilor pentru unire; Scoala - instituție națională; Mișcarea culturală în slujba ideilor unirii; Presa și idealul de unitate națională; Figuri de români lugojeni în mișcarea națională și în final Participări lugojene la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.** După modesta noastră opinie, mai era necesar încă un capitol nu atât pentru "simetrismul" sumarului (în sensul de a avea un număr par de capitole) ci pentru a remedia o îndelungă nedreptate ce s-a făcut cultului, și anume o secvență de carte intitulată, eventual, Lugojul și biserica românească strămoșească. Fac afirmația aceasta în temeiul faptului că în întregul text există presărate prin cele nouă capitole, date pe cât de numeroase pe atât de importante despre rolul bisericii și al clericilor români în viața multiseculară a urbei de pe Timiș. Era doar o chestiune de alegere din mulțimea datelor pe acelea ce se referă exclusiv la biserica ortodoxă din Banat. Firește că acest detaliu redacțional nu diminuează valoarea informațional-documentară a cărții profesorului lugojan.

De un interes aparte mi se pare cu deosebire capitolul intitulat "Figuri de români lugojeni în mișcarea națională", deoarece aduce în atenția cititorului tocmai elementul esențial în viața oricărei comunități, și anume omul de cultură, luminător de neam, care își pune întreaga-i personalitate în slujba națiunii proprii. Din știute motive o serie dintre marii fii ai Banatului au fost lăsați sub obrocul neguros al timpului, nemaifiind știuți de către actuala generație. Filele acestei cărți îi readuce în memoria colectivă și le fixează locul în ierarhia celor ce s-au făcut demni de cinstire din partea posterității. În genere se scria, atunci când era vorba de Banat, despre Vidu, Vuia, Brediceni, Murgu și Gojdu. În lucrarea aici discutată sunt explicitat prezenți și alți bărbați ce s-au angrenat în luptele politice de emancipare a românilor, cum sunt Constantin Udria, Aloisiu Vlad, Vasile Manișu, Constantin Rădulescu, Nicolae Popescu, Iosif Tempea și nu în ultimul rând "secundantul" lui Ion Vidu, Sofia Vlad Rădulescu. "Fișele biografice" ale acelor eminente bănățeni se constituie într-o informație pe cât de amănunțită pe atât de cald elaborată stilistic.

Bibliografia inserată în notele de la finele fiecăruia dintre capitole (683 de trimiteri) totalizează 1300 de titluri de cărți de autor, titluri de gazete, inedite documente arhivistice. Este un travaliu demn de remarcat!

Nu mai puțin valoroasă și diversificată este "iconografia" lucrării care constă din 88 de fotografii și montaje fotografice, imagini dintre care nu puține sunt inedite. Păcat însă că s-a utilizat și pentru ilustrații tot hârtia întrebuințată la tipărirea textului (dar asta nu este nicidecum în puterea de decizie a autorului).

Cuprinzătorul "Indice de nume și localități" e un adaus prețios pentru consultarea lucrării, iar rezumatele în germană, engleză și franceză fac mai facilă utilizarea cărții de către cei mai puțin familiarizați cu limba română.

Cartea nu este doar a lugojenilor ci a întregului Banat!

Liviu Mărghitan

* Gheorghe Luchescu, "Lugojul - vatră a unității naționale", Editura Europa Nova, București, 1994, 206 p., 88 fotografii, rezumate în limbi străine.

Mihai Veliciu (1846 - 1921) - figură proeminentă a Memorandismului românesc

